

مسوول مدير: مولانا وحيد الدين خان رحمۃ اللہ علیہ

ايڊيٽر: ظفر الاسلام خان

پښتو ژباړه: رحمت شاه فراز

پښتو گڼه: لومړۍ

د خپرېدو نېټه: جنوري، ۲۰۲۵ ز

(اکتوبر - ۱۹۷۶)

الرساله

ليکلي

- د هر غروب لپاره نوی طلوع ټاکلی دی!..... ۳
- د الرساله موخه تعميري او اصلاحي ذهن روزل
- ده..... ۳
- د مسلمان رهبري تېروتنه..... ۴
- روژه په ژوند کې د هلو ځلو درس دی..... ۵
- يوه کيسه..... ۶
- د هغوی مقصد لار ورکو ته د الله تعالی لاره ور
- ښودل و..... ۷
- د هغوی مقصد خلک له دوزخ نه جنت ته رسول
- و..... ۷
- مولانا سيد حسين احمد مدني رحمۃ اللہ علیہ..... ۷
- د نورو لپاره کم تلل او د ځان لپاره پوره تلل..... ۹
- داسې خوندور څيزونه له خدای سره چيرته شته
- دي؟..... ۱۱
- يو بريالی انسان چې د مرگ دروازې ته ورسېږي،
- نو هله دا احساس ورته ودرېږي، چې د دروازې
- بل پلو ته له مایوسي او بربادي پرته څه نشته ۱۳
- روژه..... ۱۴
- د رسالې موخه..... ۱۵
- پيل له انځور..... ۱۵
- د صحابوو د دور مدرسې..... ۲۴
- اصلي کار د قرآني علومو احياء ده..... ۲۷
- څو معاصرین..... ۲۷
- همان ورق که سیه گشته مدعا این جا است ۲۸
- توکه..... ۳۰
- نوی نړۍ..... ۳۱
- ناسم گام هېڅ کله سمې پایلې ته نه رسېږي؛ که
- د دې گام اخیستونکی ډېر مخلص او مقدس
- انسان هم وي..... ۳۴
- يوه پرتلنه..... ۳۶
- شاته تگ هم کله نا کله لوی اقدام وي، خو پر
- دې يوازې د لویو زړونو خاوندان پوهېږي..... ۳۷
- د کتاب نړۍ..... ۴۰
- اسلام يو نوی ځواک ور پېرزو کړ..... ۴۳
- دا بریا يوازې د جذباتي اقدام پایله نه وه، دا بریا
- د سنجول شوي پلان په مټ ترلاسه شوه..... ۴۶
- د اختلاف زیان تر کومه رسېږي..... ۴۸
- د پند شپې..... ۵۰
- دلته يوه بله مخفي دنيا ده چې زموږ له نړۍ سره
- متوازي وجود لري..... ۵۲
- او د اصلاح جذبې چې په سياسي ارادو بدلې
- شي..... ۵۷
- کاني شوې ونې..... ۶۰
- د ټوند لويه برخه يې د ساست قرباني شوه، په
- د ساسټ کې د ساسټي کې غوښتل، خو
- لوی يې درک و نه راږدې نوی و..... ۶۱
- په طرابلس کې وينا..... ۶۵
- يو درس له تاريخه..... ۶۸
- يوه نيمه پېړۍ مخکې..... ۶۹
- يو سفر..... ۷۰
- شها ب ثاقب..... ۸۲
- بلاغت څه دی؟..... ۸۴

Ketabton.com

الرساله

(اكتوبر - ۱۹۷۶)

پښتو گڼه: لومړی، جنوري ۲۰۲۵ز

د هر غروب لپاره نوی طلوع ټاکلی دی!

لمر په لویدیځ کې لوېږي، تر څو له ختیځ نه بېرته له نوي شان سره را پورته شي. دا یوه روښانه نښه ده، چې هره ورځ په اسمان کې را څرگندېږي او دا پیغام راکوي، چې خدای د خپل سلطنت نظام څرنگه جوړ کړی دی. دا د دې حقیقت کایناتي اعلان دی، چې د خدای په دنیا کې هیڅ «لوېدنه» وروستی نه ده. د هر غروب لپاره نوی طلوع ټاکلی دی. یوازنی شرط یې دا دی، چې انسان له حوصلې برخمن وي، له لوېدو وروسته له نوي سره د هلو ځلو پلان جوړ کړي او د ژوند په لویه لاره خپل سفر یو ځل بیا پیل کړي.

د الرساله موخه تعمیري او اصلاحي ذهن روزل ده

ځای کړې. دا دومره درنه خبره ده، چې په دې مسؤلیت کې تر غفلت وروسته یوه شخصي کړنه هم مسلمانان د خدای په نزد نه شي ژغورلی.

مگر مسلمانانو نه یوازې نورو قومونو ته د اسلام د پیغام رسونې دنده سرته نه ده رسولې، بلکې په خپل عمل سره یې اسلام اپوټه معرفي کړی دی، له تېرې یوې نیمې پېړۍ نه چې کوم غورځنگونه په اسلامي نړۍ کې را پورته شوي دي، د هغو پایله دا ده، چې اوسمهال الهي حکومتولي، بېل هويت، مناظره بازي، سياسي محاذونه او د خپلو حقونو لپاره چيغې د خلکو په سترگو کې د اسلام انځور گرځېدلی دی. حال دا چې د

په لنډو کې زموږ موخه «د اسلام پېژندنه» ده. مسلمانان، د نبوت له ختمېدو وروسته، د نبوت ځایناستي دي. مسلمانان به په اوسنۍ زمانه کې د الهي پیغام د رسولو هماغه دنده سرته رسوي، چې په تېرو زمانو کې نبيانو ترسره کړې ده. الله تعالی له دې امله د پیغام رسونې چاره کړې ده، چې د قیامت په ورځ څوک ونه وایي، چې مور په داسې خبره کې نیول کېږو، چې په هغه اړوند مور ته اصلاً څه نه دي را ښودل شوي. د دې معنا دا ده، چې که مور نور خلک د خدای له خوښې نه خبر نه کړو، نو له نورو مخکې به لومړی مور نیول کېږو چې ولې مو خپله را سپارلې وجیبه نه ده په

برخي شوي دي او دي مسؤليت ته غاږه وركول هغه يوازني لاره ده، چې د خدای د نصرتونه مستحق گرځېدلی شي.

الرساله تجارتي مجله نه ده، دا خو د رغونې او د اسلام د احیاء تبلیغاتي رسالت دی. د الرساله بقا او اغېزناکتیا په دې پورې تړلې ده، چې تاسو یې خپله وظیفه وگنئ او تر وسه وسه مرسته ورسره وکړئ.

د اسلامي امت د راتلونکي د سمولو لپاره یوې نوې هڅې ته اړتیا ده. الرساله د همدې هڅې سرلیک دی.

قرآن کریم اسلام له دې یوه شي سره هم تعلق نه نیسي. د قرآن کریم اسلام خو یوازې دا دی، چې: انسان له خپل بادار نه ووېرېږي، له دې احساس سره ژوند وکړي، چې له مرگ وروسته به خدای ته حساب ته ورکوي - اسلام د دې لپاره راغلی و، چې انسانانو د اخرت مسایلو ته متوجه کړي، خو موږ اسلام ته دنیوي مسایلو ته د متوجه کېدو نوم ورکړ.

مسلمانان د دعوتگر په توگه را پورته کول، د اسلامي ملت مهم ترینه مسئله ده. د دې مسؤليت د پرېښودو له کبله مسلمان ملت د خدای له نصرت نه بې

د مسلمان رهبري تېروتنه

بازي معنا دا ده، چې د خپلو ستونزو د حل لپاره د نورو په خلاف اقدام وشي. حال دا چې رغونه دا ده، چې د خپلو مسایلو لپاره په خپل ځان کار وشي.

په اوسنی زمانه کې د مسلمانانو رهبري تر ټولو ناکامه رهبري وه. د دې وجه دا تېروتنه وه، چې یادې رهبري د مسلمانانو راتلونکي د تعمیر او رغونې په ځای په سیاست کې لټاوه. د سیاست

اصلي کار دا و، چې ملت داسې وروزل شي، چې د خلکو عقیدې کلکې شي، له اخلاقي ځواک نه برخمن شي، د تعلیم په ډگر کې لوړ مقام ته ورسېږي، خپل منځي یووالی ولري، په اقتصادي ډگرونو کې یې ځانته ځای جوړ کړی وي، د ټولنیز پرمختگ

اداري په کې فعاليت ولري، خپل عصر وپېژني او له خپل عصر سره سم د کار کولو په هنر پوه وي. او بيا ډېره مهمه دا چې په مسلمانانو کې هغه شعور وروزل شي، چې د مفکوره لرونکو وگړو په حيث د خلکو په منځ کې ژوند وکړي. پر همدې ټکو د يوه قوم د ژوند دار و مدار وي. مگر مسلمانانو د نورو په ضد سياسي غوغاوې خو ډېرې وکړې خو د خپلې ځان جوړونې لپاره يې هېڅ هم ونه وکړل.

د خبيثې کلمې تخم يې شيندلی و. په دې چې د طبيې کلمې لپاره د خدای اعلان دا دی، چې هېڅ څوک يې نه شي نړولی. دا انجام يوازې د خبيثې کلمې لپاره ټاکلی دی، چې هر څوک لاس ور وړاندې کړي، له بېخه يې ويستلی شي.

(ابراهيم)

بل ساده توب يې دا و، چې په سياست بازي کې يې چې بريا ونه ليدله، نو اوس يې يوه بله لاره خپله کړې او د خپلې ناکامي پرې په نورو خلکو ور اچوي. حال دا چې په دې ډول خبرو دوی يوازې د قرآن کریم د دې خبرې پخلی کوي، چې دوی د طبيې کلمې ونه نه وه کرلې، بلکې

روژه په ژوند کې د هلو ځلو درس دی

اسلام او غير اسلام ترمنځ گڼ تاريخي کشمکشونه په همدې مبارکه مياشت کې پېښ شوي دي. مثلاً:

د بدر غزوه (۶۲۴ء) چې پيغمبر او ملگرو يې پر قريشو پرېکنده فتحه وموندله.

د مکې فتح (۶۳۰ء) چې په ټوله عربي نړۍ يې اسلام غالب کړ.

د تبوک غزوه (۶۳۳) چې پر روميانو يې

د روژې مياشت د انسان لپاره له خپل نفس او خواهشاتو سره د مبارزې مياشت ده. دا هغه مياشت ده، چې مؤمن پر شيطاني ځواکونو برلاستيا مومي او د خدای د بندگي له هوډ سره يو ځل بيا نوي کال ته هرکلی وايي. خو عجيبه خبره ده، چې د روحاني مبارزې دغه مياشت د اسلام په تاريخ کې د نظامي مبارزې مياشت هم پاتې شوې ده. د

يې بېرته د مصر په واک کې ورکړې.

دا پېښې را ښيي، چې روژه او د ژوند په هلو ځلو کې هېڅ ټکر وجود نه لري. د روژې لوږه او تنده انسان کمزوری کوي نه، بلکې دا وړتيا وربښي، چې د ژوند په کشمکشونو کې په لا ډېرې زړورتيا او مېړانې سره برخه واخلي.

د اسلام زور او ځواک ثابت کړ. (په رجب کې

پيل او رمضان کې يې پای ومونده)

د عين جالوت جگړه (١٢٦٠) چې تاتاريانو ماتې وخوړه او د بغداد اسلامي سلطنت را ژوندی شو.

مصر - اسرئيل جنگ (١٩٧٣) چې د سويس کانال او سینا صحرا د تېلو چينې

يوه کيسه

ورشه! پوښتنه ترې وکړه، چې شل زره شعرونه د نارينه شاعرانو که د ښځينه شاعرانو.

وزير د دې خبرې په اورېدو نرم شو. ويې ويل «دا ابوبکر خوارزمي ښکاري» او سملاسي يې دننه وغوښته.

وويل، چې يو اديب راغلی، له تاسې سره د ملاقات اجازه غواړي. وزير وويل، چې ورته ووايه «ما پرېکړه کړې ده، چې زما خواته به يو اديب تر هغو نه راځي، چې د عربو ٢٠ زره شعرونه يې په يادو نه وي زده کړي.» خوارزمي چې دا خبره واورېده، نو ساتونکي ته يې وويل،

ابوبکر بن عباس خوارزمي (٣٨٣ - ٣٢٣ هـ) د خپلې ځيرکتيا او حافظې لپاره ډېر زيات مشهور و. ويل کېږي، چې ابوبکر د ارجان وزير صاحب بن عباد ليدو ته ورغی. دروازې ته چې ورسېده، ساتونکی دننه لاړ او صاحب بن عباد ته يې

د هغوی مقصد لار ورکو ته د الله تعالی لاره ور بشودل و

د هغوی مقصد خلک له دوزخ نه جنت ته رسول و

یهدی الله منک رجلا خیر لک من الدنیا و ما فیها». په دې چې که ستا په لاس یوه انسان ته هم الله تعالی نېغه لاره وښودله، نو دا ستا لپاره له ټولې دنیا نه ډېره غوره ده. په بل روایت کې راغلي دي، چې له ځوانو او ښانو نه هم بهتره ده.

تاریخ شاهد دی، چې هند ته له بهر نه د راغلیو مسلمانانو شمېر څلور یا پنځه سوه زره و، خو دهند د وېش پر مهال شاوخوا لس کروړه او پنځه ویش لکه کسان مسلمانان شوي وو.

زموږ اسلافو او اولیاوو د دین په تبلیغ کې ډېرې زیاتې هلې ځلې وکړې. انگرېز لیکوال سمت لیکي، چې د حضرت خواجه معین الدین چشتي رحمته الله علیه په مبارک لاس نوي لکه خلک مسلمانان شوو. له ده سره څه و؟ آیا پوځ ورسره و؟ یوازې د الله تعالی د معرفت خزانه ورسره وه. هر ځای چې د الله تعالی نېک بندگان تېر شوي، د دین تبلیغ یې کړی

نبي کریم صلی الله علیه و آله، حضرت علي د خیر د فتحې لپاره استاوه. حضرت علي رضی الله عنه وپوښتل: اې د الله رسوله! آیا سملاسي جگړه پیل کړم؟ نبي کریم صلی الله علیه و آله وفرمایل: هلته چې ورسېدې، خلک د لا اله الا الله په لور دعوت کړه. که یې ونه منله، نو بیا دوهمه او د جگړې لاره خپله کړه. «لان

مولانا سید حسین احمد مدني رحمته الله علیه

د نبي کریم صلی الله علیه و آله له وفات وروسته صحابه کرام رضی الله عنهم ولې له عربي نړۍ نه ووتل؟ عراق ته ورسېدل، د شام، ایران، افغانستان، سند او دهند تر لرې، لرې ایالتونو یې ځانونو ورسول. ولې تر دې سیمو لاړل؟ د هغوی مقصد څه و؟ آیا د ملکونو سوبه یې غوښتله؟ آیا شتمنۍ یې لتولې؟ هېڅ کله نه. د هغوی اصلي مقصد یوازې د لا اله الا الله په لور د خلکو دعوتول و. نړۍ رښتیني دین ته رابلل و. د خدای لار ورکي بندگان الله تعالی ته ور نیژدې کول او له دوزخ نه یې جنت ته رسول و. وروستنیو مسلمانانو ساده توب وکړ، د دنیا شا یې ونيوله.

سم د اسلام پرمختگ ودرېده. خليفه ته خبر را ورسېده، چې د خراسان والي پر اسلام بنديز لگولی دی، نو والي يې له دندې گوښه کړ او بل کس يې وگماره. او ويې ويل: آيا نبي کریم ﷺ د دې لپاره راغلی و، چې پر دې ډول خبرو د اسلام مخه ونيول شي؟

زموږ د اسلافو په هڅو، د اهل الله علماوو او عامو مسلمانو په هلو ځلو سره لس کروړه او پنځه ويشت لکه انسانان مسلمانان شوو. که وروستنيو تېروتنه نه وای کړې، نو د هېواد لويه برخه به مسلماننه شوې وه.

دی. د ترکيې په تاريخ کې مې ولوستل، چې د ترک قوم درې لکه کورنۍ په يوه ورځ مسلمانې شوې. د الله تعالی فضل دی، چې د تبليغ هڅو هغه مېوه ورکړه، چې په يوه زمانه کې ځينو واکمنو د تدبير له مخې هڅه کوله، چې خپل رعيت له مسلمانېدو را وگرځوي. په ١٠٠ هـ کې د عمر بن عبدالعزيز په زمانه کې د خراسان حاکم دا خطر احساس کړ، چې د جزيې د بندېدو له امله به بيت المال خالي شي. نو اعلان يې وکړ، چې له يوه کس نه دې هم اسلام تر هغو نه منل کېږي، چې سنت شوی نه وي. د عمر خورليو لپاره دا مسئله د تکليف باعث وه. له دې امر سره

د نورو لپاره کم تکل او د ځان لپاره پوره تکل

زه مو (نن) په ښه حال گورم او زه پر تاسو د چاپېرېدونکې ورځې له عذابو وېرېږم (هود - ۸۴)
دا پیغمبرانه اواز د حضرت شعیب عليه السلام و، چې ۳۵۰۰ کاله پخوا یې د مدین خلکو ته
رسولی و.

مدین، په لرغوني عربي نړۍ کې د سره سیند په غاړه یو ښار و. د حضرت ابراهیم
(۱۹۸۵ - ۲۱۶۰ ق م) له مېرمنې قطوره نه د «مدین» په نوم یو ماشوم نړۍ ته راغی. په
لومړیو کې د همدې مدین پښتونه دلته مېشت شوو او ښار هم د ده په نوم ونومول شو. د
همدې مدین له نسل نه، له حضرت ابراهیم نه شاوخوا پنځه سوه کاله وروسته، حضرت
شعیب نړۍ ته راغی. په دې وخت کې د مدین قوم ډېر بې لارې شوی و.

سترگو کپري.

دوکاندار چې د ځان لپاره پيمانه يا
 تول کوي، نو د ډبرې پيماني د ترلاسي
 هڅه کوي او نورو ته چې تول کوي، نو
 زړه يې غواړي، چې په يوه نه يوه لاره
 کمې په کې وکړي، يا د کمې پيماني او
 کم تول له لارې او يا د ملاوت او د
 نبودلې نمونې په ځای د بل شي د تېرولو
 له لارې. دا کس د خدای په نزد ملعون
 دی او ټوله گټه يې حرامه ده. د خپلو
 درغليو له لارې چې په خپل تجارت کې
 هر څومره گټه وکړي، خو د اخرت په ورځ
 به په ډبره زياته خساره کې وي.

خو دغه ذهنيت يوازې تر دوکانداري
 پورې نه ايسارېږي، بلکې د انساني اړيکو
 له ټولو اړخونو سره تعلق نيسي. د روح
 المعاني ليکوال ليکلي دي، چې «هغه
 عالم چې د خپل عصر د علماوو عزت او
 درناوی نه کوي، هغه هم د دې آيت په
 دايره کې راځي.» پر همدې مثال هغه
 ټول حالتونه قياس کولی شو، چې کله يو
 انسان د ځان لپاره خو تر خپل اصلي حق
 نه هم د ډبرو تمه لري خو نورو ته بيا د
 هغوی ټاکلی حق هم نه ورکوي.

الله تعالی حضرت شعيب ته پيغمبري
 ورکړه او دا دنده يې ور وسپارله، چې د
 حضرت ابراهيم بې لارې اولادې ته د
 حق پيغام ور ورسوي. د مدين قوم بې
 لاريتوب څه و، چې ورته وويل شوو، چې
 نن تاسې په خپل حال مه خوشالېږئ، په
 دې چې ستاسو لپاره په راتلونکي کې د
 سخت عذاب اندېښنه راسره ده. د قرآن
 کریم له مخې د دوی گناه دا وه، چې
 تول او پيمانه به يې پوره نه کوله او خلکو
 ته به يې کمه پيمانه ورکوله. (اعراف - ۸۵)
 دغه اخلاقي مرض د قرآن کریم په يوه
 بله برخه کې په دې ټکو کې بيان شوی
 دی: «ډنډه وهونکو لره تباهي ده، هغه
 کسان چې ځان ته يې پر خلکو پيمانه
 کوي نو پوره يې اخلي، او چې هغوی ته
 پيمانه يا تول کوي نو کم ورکوي، ايا
 دوی باور نه کوي چې هغوی
 راپاڅېدونکي دي، يوې سترې ورځې ته،
 هغه ورځ چې (تول) خلق رب العالمين ته
 ودرېږي. (المطفين)

«د ځان لپاره پوره تول کول او نورو ته
 په تول کې کمی کول.» د دې يو مثال
 هغه دی، چې په دوکانونو کې مو تر

داسې خوندور څيزونه له خدای سره چيرته شته دي؟

زحمتونو اوسنی ژوند پرېږدم، نو ايا په مادي وسايلو کې به د خپلو جذباتو تسکين ته ورسېږم؟ په نارنجي جامو او بېرو وېښتانو کې ولاړ ځوان راهب تر ډېره پورې امريکايي موټر ته ځير و. په نندارتون کې يې دې موټر ته د «راتلونکي موټر» نوم ورکړی و. له ځوان راهب نه چې د دې موټر په هکله پوښتنه وشوه، نو ډېر په اغېزناک ډول يې وويل: «دې موټر په دې فکر کې اچولی يم، چې په دواړو جهانونو کې کوم جهان به زما لپاره غوره وي، دا جهان که راتلونکی؟» (هندوستان ټايمز - ٢٠ نومبر ١٩٦١ء)

د نوې دهلي په نړيواله صنعتي جشنواره (١٩٦١) کې يو امريکايي موټر هم نندارې ته وړاندې شوی و. د موټر ځانگړتيا دا وه، چې په ځمکه هم چلېده او چې سرعت به يې په يوه ساعت کې شپېته ميله ته نږدې شو، نو په هوا کې هم الوتلی شوی. يوه ځوان هندي راهب چې د جشنوارې رنگارنگ عجوبې او رنگينۍ وليدې، نو په نندارې کې امريکايي برخې ته ورغی. ده چې جادويي الوتونکی موټر وليده، په ذهن کې يې نوې پوښتنه را ولاړه شوه. ځان سره يې وويل: «که زه د رهبانيت او

دې ته ورته يوه بله کيسه به هم ولولو

په خپل شويو کې يوه نېستمنه مسلماننه کورنۍ دهلي ته هم راغله. د دې کورنۍ د گټې وټې سپری په طوفان کې له منځه تللی و او دوولس کلن يتيم زلمي شريف او ضعيفې او ناروغې مور يې يوازې په

په ١٩٧٥ کې د جولای او اگست په مياشتو کې په بيهار ايالت کې ډېر ويجاړوونکی سېلاب راغی. گڼې کورنۍ بې کوره او دې ته اړ شوې، چې په نورو سيمو کې د ځان لپاره استوگنه ولټوي.

ناخپه يې ذهن ته يو فکر ورغی. په تخت هوارې نرمې توشکې، د بسترې ښکلې څادر او د مخملي رخت گرانیه کمپلې ته يې پام شول، دې شيانو يې څو شېبې ذهن ځان ته ور ټول کړی و. د مالکې لور ته يې وويل، «خورې! د خدای په نزد هم دغسې بسترې شته دي؟» دی په خپله پوښتنه کې دومره غرق و، چې د نجلۍ دا خبره يې هېڅ وا نه ورپده: «اوو ساده! هلته خو به تر دې هم ښې بسترې وي.»

که ځير شو، نو په اوسني عصر کې له هر انسان سره دغه ډول ذهنيت دی، لوی، ماشوم، شتمن، نېستمن، عالم، جاهل، ټول د دنيا په تېرايستونکو رنگينيو ور مات دي. لذت، دولت، شهرت، عزت، مقام، اقتدار، لنډه دا چې له دنياوي شيانو چې هر شی د کوم انسان سترگو ته درېدلې دی، نو انسان دهماغه شانيولې او د حال په ژبه يې ويلې دي، چې «د خدای په نزد دغسې خونډور شيان چېرته دي، نو په دې دنيا چې څه لاسته راځي، ولې يې لاسته نه راوړم؟» عجيبه خبره دا ده، چې په دې برخه

دې اسره دهلي ته مخه را کړې وه، چې دلته يې زوم ريکشه چلوي او يوه مړۍ روزي پيدا کولی شي. ښکاره ده، چې يو تن ريکشه چلونکی به د دوو کورنيو پالنه څرنگه وکړي؟ نو شريف هم کار ته مخه کړه. لومړی يې څو ورځې په يوه معمولي هوټل کې لوبښي ووينئ. وروسته يې په يوه شتمنه مسلماننه کورنۍ کې د کور د کارونو لپاره په پنځوس روپۍ مياشتني معاش کار ومونده.

شريف د خورا نېستمنې کورنۍ زلی و. دې دنيا ته يې چې سترگې وغړولې، نو يو کلک فرش يې د بسترې په توگه ترلاسه کړی و، تر دې دمه يې ژوند داسې تېر کړی و، چې نه يې پښو پښۍ ليدلې وې او نه يې د ټول بدن د پټولو لپاره جامې اغوستې وې. د ژمي په يخو شپو کې به يې د لرگي وړې، وړې ټوټې او پانې ټولې کړې او د هغو اور او لوگي ته به يې شپې تېرولې او بيا به يې يو فرش ځان ته په ځمکه وپړ کړ، او بل فرش به يې په ځان ور هوار کړ.

په دسمبر مياشت کې يو سهار چې شريف د کور د مالکې بستره ټولوله. نو

ورځپانو په سرليكونو کې راتلل، او د دغسې نورو شيانو شوق په مذهبي خلکو کې هم همدومره دی، څومره چې يې عام دنياپاله خلک لرلی شي. داسې بڼکاري، چې هغه څوک چې د اخرت په اړه وعظونه کوي، هغه پخپله هم په اخرت يقين نه لري. که يې لري هم، ډېر کم.

کې د مذهبي خلکو حال هم د دنياپاله خلکو په څېر دی. هغه دنيوي امکانات چې په اوسنۍ زمانه کې د انسان مخې ته پراته دي، د هغو د ترلاسي په هلو ځلو کې مذهبي خلک هم له چا نه وروسته نه دي پاته. د مقام او مرتبې جنون، د مشري او واک وياړ، د جلسو او مظاهرو نندارې، د نړيوالو کانفرانسونو لپاره الوتنې، د خطاب او هرکلي تماشې، د

يو بريالی انسان هم د مرگ دروازې ته درسيږي، نو هغه د احساس درنه دروېږي، هم د دروازې بله لور ته له مایوسي او برباوي پرته مخه نشته

انځورگر شرل سالومن د همدې بيان له مخې د ده خاکه وکښله. په دې خاکه کې د هيوز د ژوند وروستۍ شېبې انځور شوې دي. د امريکا بريالی سوداگر په دې انځور کې دوېرې، ناهيلي، بې وسي، ناکامي او بې باوري مجسم تصوير تر سترگو کېږي. د امريکايي سوداگر بورنونکې رسامي دده هغه کیفیت راته بيانوي، چې پر يوه انسان هغه مهال راځي، چې د مرگ دروازې ته رسېدلی وي او تر شا يې هغه ژوند ولاړ وي، چې ده ورسره مخه ښه کړې وي، او مخې ته يې هغه ژوند ولاړ وي، چې د تل لپاره به يې همدلته استوگنه وي.

هوورډ هيوز د امريکا مشهور ميليونر و. په ١٩٧٦ کې د هوايي سفر پر مهال د زړه حمله ور باندې راغله. الوتکې سمدستي په هاؤستين کې ناسته وکړه. خو هسپتال ته تر رسېدو پورې هيوز ساه ورکړې وه. له خپل قانون پوه پلار نه هيوز ته يو ميليون ډالر په ميراث کې ور پاتې و. خو د خپل لوړ کاروباري استعداد په مټ يې خپله سرمايه له ٢٠ زره کروړه ډالر نه هم اړولې وه. هغه کاري ډله چې په دې سفر کې د هيوز ملگرې وه، هغوی چې د ده د وروستيو شېبو په اړه د خپلو سترگو ليدلی کوم حال بيان کړ، مشهور امريکايي

دا د يوه «بې روژې کس» کيسه وه. اوس د روژه تيانو کيسې ته غور شئ. يو ځل مې له اذان نه مخکې خپل ساعت ته په کتو روژه ماته کړه. څو تنه جدي په دې گمان شول، چې روژه مې سمه نه شوه. نن ورځ د روژه تيانو دا حال دی، چې روژې ته دومره کلک چمتووالی نيسي، چې له سپېده چاود څو دقيقې مخکې يې بندوي او له لمر لوېدو څو دقيقې وروسته يې ماتوي. دې عمل ته يې بيا د «احتياط» نوم ورکړی دی. يوه خوا د روژې په وختونو کې د احتياط مسئله تر دې ځايه رسېدلې، چې په پېشلمي کې بېړه او په روژه ماتي کې د ځنډ تر حده پام ساتل کېږي. حال دا چې دا عمل په بنسټه له سنت طريقې سره په ټکر کې دی. په دې چې په حديث کې راغلي دي، چې زما امت به تر

غالبا د ۱۹۴۳ څېره ده. په گورکپور کې يو مسلمان افسر اوسېده. له برابره مرغه، د روژې په مياشت کې مې يوه مياشت له دې افسر سره تېره کړه. د ده د کور مخې ته جلا مېلمستون جوړ و. ومې ليدل، چې هر سهار به د قرآن يو قاري له سينې سره يو قرآن را نيولی و، مېلمستون ته به نتوت، څو شېبې به يې تلاوت وکړ، او بېرته به ولاړ. څو ورځې مې چې دا پېښه وليده، نو مسلمان افسر ته مې وويل، «دا سړی څوک دی، چې هر سهار دلته راځي.» افسر لومړی زما په پوښتنه وځنډل، بيا يې وويل: «څېره دا ده، چې زه روژې نه نيسم. دا قاري صاحب مې نيولی دی، چې ټوله روژه به زما کور ته راځي او د قرآن کریم تلاوت به کوي او د مياشتې په پای کې به يې په عوض کې يو څه پيسې ورکوم.»

د عبادت يوه معنا دا ده، چې عبادت بايد ژوندی عمل وي. بله معنا يې دا ده، چې مازې يو دود وي. ژوندی عمل د انسان له ټول وجود نه سرچينه نيسي. د انسان د بشپړې هستۍ اظهار وي. بل خوا، دود مازې يو بې روحه خارجي عمل وي. د انسان زړه او روح په کې دخيل نه وي او يوازې په سرسري ډول يې سرته رسوي. مثلاً په تنهائي کې د خدای په ياد کې اوبنکې تويول عبادت دی، مگر د خپلو دنيوي بوختياوو پرمهال د تسپې په دانو «الله الله» ويل، يوازې يو دود دی. په تنهائي کې چې د مؤمن له سترگو کومې اوبنکې بهېږي، دا اوبنکې د بنده د ټول وجود شيره وي. خو د «الله الله» لفظ چې شمېري، هغه يوازې پلاستيکي دانې په تار کې پييلې وي او له خپلو نورو مصرفيتونو سره هم مهاله يې د گوتو په حرکت سره اړوي را اړوي. په ژوندي عمل کې د انسان او عمل ترمنځ ژوره روحاني رابطه وي، خو په رسمي دود کې بيا د دواړو ترمنځ هېڅ تړاو نه وي.

په اوسنۍ زمانه کې روژې يو ډول د کلني دود حيثيت خپل کړی دی. د خلکو

هغو پورې په خیر باندې وي، چې په روژه ماتي کې بېره کوي. بلې خوا ته د روژې د مقاصدو په برخه کې بيا د بې احتياطي دا حال دی، چې دا مهمه نه گني، چې د روژې په جريان کې بايد يو بد عمل ترسره نه شي، له شخړو ډډه وشي او دروغ ونه ويل شي. حال دا چې په حديث کې ويل شوي دي، يو شخص چې روژه يې په خوله وي او دروغ وايي، روژه يې روژه نه ده. په يوه بل حديث کې بيا راغلي دي، چې روژه تي کس چې د يوه مسلمان غيبت کوي، نو داسې ده لکه په حلال شي يې چې روژه نيولې وي او په حرام شي يې ماته کړې وي.

دا دواړه کيسې په سترگو له يو بل نه جدا بنکاري. يوې خوا ته روژه نيول کېږي، بلې خوا ته روژه نه ده نيول شوې. خو ژور چې ورته خیر شو، نو د دواړو لورو شعوري حالت سره يو شان دی. دواړه لوري عبادت يا روژې ته د رسمي عمل په سترگه گوري، نه د داسې عمل په سترگه چې د انسان له دروني ژورو را ټوکېږي او د ټول وجود استازيتوب کوي.

يو شخص بايد په دنيوي ژوند کې له بديو ځان وساتي. د «کولو او نه کولو» په هکله د خدای له ټاکلو حدونو تېری ونه کړي. روژه د همداسې منظم او تړلي ژوند تمرین دی. په روژه کې د خوراک څښاک پرېښودو معنا دا ده، چې انسان په روزمره ژوند کې د «دا وکړه او دا مه کړه» لازمي تربیه واخلي او دا درس ورکول شي، چې تاسو به خپل ټول ژوند په همدې ډول تېروئ. په همدې ډول به خپل ټول ژوند د يوه «روژه تي» په حيث تېروئ، چې په خپلې ارادې سره د ژوند له يوه طرز نه لاس واخلي او د ژوند يو بل طرز په خپله خوښه غوره کړي. د روژې په مياشت کې بند ژوند له آره د ټول کال او ټول ژوند لپاره د بند ژوند سمبول دی. د دې معنا دا ده، چې بنده بايد په خپلو ټولو چارو کې د «روژه تي» هغه چلند ور خپل کړي، چې د روژې په مياشت کې يې د اوبو او خوړو په برخه کې خپل کړی وي. که داسې نه وي، نو د حديث په ټکيو کې «الله دې ته حاجت نه لري، چې انسان دې مازې له اوبو او خوړو لاس واخلي.»

ژوند د معمول څېر په خپل حال روان وي او د روژې مياشت چې راشي، نو دا په دې معنا وي چې په انسان د هجري کليزې نهمه مياشت راغله، يانې روژه د خلکو ژوند ته نه وي داخله شوې. نه له روژې سره د خلکو زړونه نرمېږي. نه عاجزي ورکې راځي. نه يې د روا او ناروا چارو په برخه کې د شامې قوه پياوړې کېږي. د دوی لپاره د روژې مياشت په دې معنا وي، چې له يوه ټاکلي وخت نه به تر بل ټاکلي وخته پورې خوراک او څښاک نه کوي او په دې فکر وي، چې په دې لوړه به خدای ورنه خوشاله شي. نو روژه نه نيوونکی ولې دا فکر ونه کړي، چې د خدای د خوشالولو لپاره خو يو دود پکار دی، نو هغسې چې روژه يو دود دی، تلاوت هم يو دود دی. که يو دود دې په ځای نه کړ، نو بل دود په ځای کړه. خدای چې په يو دود خوشالېږي، نو په دې بل دود به هم خوشاله شي.

اصلي نکته دا ده، چې روژه مازې يو خارجي عمل نه دی، بلکې يو باطني عمل دی. روژه د مؤمن د اروايي حالت بدني اظهار دی. د مؤمن معنا دا ده، چې

د خدا وړ برېښي. حقيقت دا دی، چې د روژې دا بې ارزښتي د روژه تيانو له لاسه جوړه شوې ده، نه د بې روژه تيانو له لاسه. بې روژه تيان به هماغه څه روژه گڼي، چې روژه تيان يې عملي مثال وړاندې کوي.

که روژه تيان په خپل چلند سره د حقيقي روژې مثال وړاندې کړي، نو بې روژه تيان به هېڅ کله هم دې فکر ته زړه ښه نه کړي، چې د خپلې روژې د جبران لپاره د معاوضې په بدل کې د قاري صاحب له خدماتو هم گټه اخيستلی شي، ځکه نور به ده ته دا عمل ډېر زيات

د زمانې مزل

چې هغه مهال به د «٣٥» اسلامي هېوادونو استازي مسلمان مشران نه و، بلکې د اروپايي هېوادونو واليان او وایسرای به و. اوسني عصر د اسلام د احیاء لپاره ډېر زيات نوي فرصتونه ایجاد کړي دي، خو شايد خلک به تر اوسه پورې له دې فرصتونو خبر نه وي.

دې کار لپاره يوه کمېټه جوړه وه او رئيس يې الحاج بديع الدين و، چې دسري لنکا د حکومت يو وزير و. که د اسيا او افريقا په سيمه کې دا ډول کانفرانس پنځوس کاله پخوا په «کولمبو» کې شوی وای، نو په ورځپاڼو کې به مو دا ډول خبرونه نه وو لوستلي. په دې

د غير متحده ملکونو کانفرانس په ١٩٧٦ کال د اگست په مياشت کې په کولمبو کې وشو. له دې کانفرانس نه يو خبر دا و، چې د ٣٥ اسلامي هېوادونو مشرانو او ملگرو يې چې په دې کانفرانس کې گډون کړی و، د اگست په ديارلسمه د جمعي لمونځ د سيمې په جامع جومات کې وکړ. د

پیل له لمانځه

دي او د اسلام په هکله خبرې اترې ورسره کوم. غالباً هغوی د اروپا خلک و او له ما نه یې دقیقاً همدا پوښتنه کوله. عجیبه خبره ده، هغه پوښتنه چې ما د وینیتیا په حالت کې حل نه کړه، الله تعالی د خوب په حالت کې راته روښانه کړه. په خوب کې مې ولیدل، چې د دې پوښتنې په ځواب کې ډېر په ډاډ سره هغو خلکو ته وایم: «هو د اسلام تجربوي آزمایش شونی دی، او د دې یو شکل دا

د دوه کاله پخوا خبره ده، زه په خپل کتاب «الاسلام» د لیکلو پر مهال له یوې پوښتنې سره مخ وم. «اوسنی عصر د تجربو او مشاهدو عصر دی. که د نن ورځې انسان له ما پوښتنه وکړي، چې آیا د اسلام رښتینولي د تجربې له مخې د پوهېدو وړ ده، نو زما ځواب به ورته څه وي؟» په دې جریان کې مې د ۱۹۴۷ کال د جولای په یوه شپه په دهلي کې خوب ولیده، چې ځینې نامسلمانان راسره

نو خپله يوه جمله مې ټکي په ټکي په ياد وه. ما ورته وييلي و:

Without being a Muslim, you can experience Namaz.

همدا لمونځ و. مسلمانان چې د فاتحانو په حيث مکې ته ننول، نو هلته يې ظلم او غرور ونه کړ، بلکې جومات ته يې مخه کړه او د خدای په مخکې يې د خپلې عاجزي او بندگي اقرار وکړ. له ابن منده نه روايت دی، چې هند خپل مېړه ابوسفیان ته وويل، چې زه غواړم اسلام ومنم. ابو سفیان ورته وويل، ته خو تر پرونه پورې د اسلام سرسخته مخالفه وې. هغې ځواب ورکړ، هو، مگر پرون شپه مې چې په سترگو کوم منظر وليده، هغه زما ذهن په بشپړ ډول بدل کړ.

«والله ما رأيت الله تعالى عبد حق عبادته في هذا المسجد قبل الليلة، والله ان باتوا الا

مصلين قياما وركوعا وسجودا.»

ركوع او سجدو کې تېره کړه.

د افريقا د تاريخ يو شنونکی ليکي:

«په منځنۍ افريقا کې اسلام تر ډېره پورې د گرځندويانو او عرب تاجرانو په لاس خپور شو. د دوی تر ټولو لويه معجزه چې په افريقا کې يې اسلام خپور

دی، چې لمونځ تجربه کړی.» د مخاطب له امله دغه خبرې اترې په انگريزي ژبه کې وې. سترگې مې چې خلاصې شوې،

(له اسلام منلو پرته هم د لمانځه تجربه کولی شئ.) زما چې څومره يادېږي، له دې وروسته هغوی اودسونه وکړل او له ماسره يې لمونځ وکړ. د لمانځه دغه «تجربه» د دوی لپاره دومره اغېزناکه وه، چې له لمانځه وروسته يې سمدستي اسلام ومانه.

په تاريخ کې د دې مثالونه ډېر زيات دي، چې خلک يوازې د لمانځه په ليدو مسلمانان شوي دي. ويل کېږي، چې د ابوسفیان ځيگرخوره مېړمنه هند چې له اسلام نه اغېزمنه شوه، ابتدايي سبب يې

ژباړه: په خدای قسم! له پرون شپې نه مخکې ما هېڅ کله نه و ليدلي، چې په دې جومات کې دې د خدای عبادت هغسې شوی وي، څرنگه يې چې حق دی. په خدای قسم! دې خلکو ټوله شپه لمونځونه کول او ټوله شپه يې په قيام،

کار ډېر زياته حيرانه شوو او د دې لپاره چې د لمانځه اداب له نږدې وويني، جگړه يې ودروله او اورنگ زب يې محاصره کړ. اورنگ زب په سکون سره په خپل لمانځه ولاړ و. منگول ترې چارچاپېر راتاو و او يوه، يوه حرکت ته يې په حيرت سره کتل. کله چې پاچا سلام واپراوه، نو منگولو پوښتنه ترې وکړه، چې دا تاسو څه کول؟ اورنگ زب ځواب ورکړ: «د هغه خدای عبادت مې کاوه، چې تر ټولو لوی او تر ټولو ډېر مهربان دی.»

منگولو چې د پاچا دا ځواب واورېده، له وېرې ولرژېدل. حوصلې يې ماتې شوې او په دې فکر يې خپلې وسلې وغورځولې، چې د داسې زړور انسان ماتول امکان نه لري. دا د ١٦٤٧ء پېښه وه.

محمد حسنين هيكل (د الاهرام پخواني مسؤل مدير) ليکلي، چې جمال عبدالناصر چې لومړی ځل روس ته سفر وکړ، نو د هغې زمانې وزير اعظم نکيتا خروشچوف د خبرو اترو په اوږدو کې له لمانځه سره ډېره زياته لېوالتيا وښودله. دا د ٢٩ اپريل ١٩٥٨ خبره ده.

«خروشچوف له دې سره ډېر شوق

کړ، لمونځ و. هلته چې خلک به په يوه امام پسې په کتارونو کې ودرېدل او له څېرو نه به يې د خدای وېره وربده، نو ليدونکي به ورته ويلي ويلي شوو. خلک يوې خواته په خپلې سپکې بت پرستۍ پښېمانه شوو، بلې خوا ته اسلامي عبادتونو خپل لور ته ور جذب کړل. په پايله کې يې يوازې د لمانځه له برکته په منځنۍ افريقا کې په لوی شمېر نفوسو کې اسلام خپور شو.»

د شاه جهان په زمانه کې د منگولو او مغلي سلطنت ترمنځ ډېرې جگړې پېښې شوې. په دې زمانه کې اورنگ زب، شهزاده و او د جگړې لپاره همدی ور ولېږل شو. ده منگول تر سنکيانگ سيمې پورې وتمبول. ويل کېږي، چې د اورنگ زب او چې سينگ پوځونو د سنکيانگ په دښته کې له منگولو سره جگړه کوله او د ماسپنين د لمانځه وخت راغی. اورنگ زب له خپل اس نه را کوز شو. او د جنگ په ميدان کې يې ځادر هوار وکړ، په لمانځه ودرېده. د منگولو پام شول، چې پاچا د «ناستي ولاړې» غونډې په کوم فعل باندې لگيا دی. نو دوی يې په دې

را ماته شوه. زړه مې غوښتل چې زه هم در گډ شم.» دغه ډول تجربه مې په ژوند کې څو، څو، څو ځلې پېښه شوې ده.

زموږ مسؤليت دى، چې د خداى دين د هغه تر ټولو بندگانو پورې ورسوو. په دې اړوند يوه پوښتنه دا ده، چې دا کار په عملي ډول له كوم ځايه پيل كړو او په څه ډول دين د هغوى لپاره د بحث موضوع وگرځوو. په اوسنيو حالاتو کې د دې يو عملي شكل لرونځ ښودلى شو. دا سمه ده، چې د لمانځه «ناسته ولاړه» به ځينو خلکو ته عجيبه غوندې شى ښکاري، هغسې چې په مکه کې له ابو طالب سره پېښه شوې وه. خو دا هم حقيقت دى، چې د ده زوى علي بن ابي طالب په لومړيو کې د لمانځه په ليدو له اسلام نه اغېزمن شوى و، او بيا د اسلام تر ټولو لوى سرتېرى ترې جوړ شو.

حقيقت دا دى، چې نورو اقوامو ته د دين رسونې لپاره لرونځ يوه کاميابه ذريعه گرځولى شو. په لمانځه کې فطري کشش له همېش نه موجود و. مگر د اوسنۍ زمانې د تجربې او مشاهدې مزاج لمانځه ته «ساينسي» ارزښت هم ور بښلى دى.

درلوده، چې د مسلمانانو د لمانځه صحنه وويني. کله چې د خروشچوف په کور کې د غرمې له ډوډۍ وروسته ولسمشر ناصر د ماسپښين لمانځه لپاره جومات ته روان و، نو خروشچوف يوه دنيا پوښتنې ترې وکړې. ناصر چې تر څو پورې په اوداسه لگيا و، خروشچوف په خپله له دسمال سره ورته ولاړ و او ډېر لوى عقيدت او درناوى يې ښکاره کړ.»

د بشريوهنې نويو څېړنو ښودلې ده، چې د معبود لمانځنه يوه فطري جذبه ده، چې هر انسان يې د پيدايښت له ورځې ورسره راوړي. دا جذبه په يوه شي هم له منځه نه ځي. لرونځ د دغې فطري جذبې د اظهار فطري طريقه ده. داسې ښکاري، چې د لمانځه په ادابو او طريقو کې دا فطري تقاضا په داسې ډول را ټوله شوې، چې د انسان او لمانځه ترمنځ يو ځانگړى تړاو ايجاد شوى او لرونځ د انساني فطرت عملي تصوير گرځېدلى دى. په جون ۱۹۷۶ء کې يو ځل د يوه نامسلمان کس په کور کې په لمانځه ودرېدم. د کور څښتن وويل، «تاسې مې چې په لمانځه وليدلئ، په تندي مې خوله

شي، چې په ټاکلي طريقه لمانځ وکړي او د لمانځه له کیفیتونو او خوندونو نه خپله برخه یوسي. د لمانځه دا اړخ په انسان کې یو دعوتي ارزښت ته لاره جوړوي. د مکې تاریخ دا خبره په عملي ډول راته په ډاگه کوي، ځکه په مکه کې د اسلام په ابتدايي دور کې، له قرآن کریم نه وروسته همدا لمانځ د دې ذریعه شو، چې خلک یې دین ته نږدې کړل.

په نورو قومونو کې د دین د خپراوي لپاره په اوسنۍ زمانه کې د نورو کارونو په خوا کې یو کار باید دا هم وکړو، چې په نړیواله کچه د مسلمانو زلمیانو یو تنظیم جوړ کړو. د دې تنظیم مقصد به لمانځ کول او لمانځ ښودل وي. د تنظیم غړي به په ټولو کې ښارونو کې مېشت وي او هره ورځ به یوه داسې پارک ته ځي، چې هلته نامسلمان ښځې او نارینه د تفریح لپاره راځي. دلته به یو دوه ساعته په داسې ډول تېروي، چې د دوی خبرې اترې او ناسته ولاړه به په بشپړ ډول سنجیده او جدي وي. د قرآن کریم ترجمه یا بل داسې کتاب به ورسره وي، چې د نبي کریم ﷺ او د صحابوو اخلاقي

د نن ورځې انسان غواړي، چې د یوه شي تر منلو له مخه یې په عملي شکل پوه شي او پخپله یې تجربه وکولی شي. لمانځ دې اړتیا ته په ډېر کامل شکل سره ځواب وایي. یو انسان چې په لمانځه کې مشغول وي، نو په ډېرې حیرانتیا سره دا محسوسوي، چې لمانځ یې د دروني اواز ځواب دی. د لمانځه په بېلا بېلو اعمالو کې انسان د خپلو روحاني تقاضو پوره کېدل ویني. د انسان ټول وجود په داسې ډول په لمانځه کې ښکېل وي، ګواکې دی او لوړ حقیقت دواړه په یو بل کې جذب شوي دي. تر دې چې هغه څوک چې له لرې نه د لمانځه ننداره کوي، هغه هم د لمانځه سپېڅلتیا، عظمت او له انساني وجود سره یې همغږي ته حیران پاتې کېږي. دغه شخص په پرانیستو سترگو ویني، چې د خپل معبود د لمانځنې له دې نه بله بهتره طریقه امکان نه لري.

د اخرت مسئله داسې ده، چې انسان باید د لمانځه په خوا کې ایمان هم ولري. خو د دې کیفیت د موندلو لپاره رسمي ایمان ته اړتیا نشته. یو شخص چې سنجیده وي، له ایمان پرته هم کولی

که څو کلونه دا کار پرلپسې په ډېرې چوپتيا او سنجيده توگه وشي، نو خورا ناعادي پايلې به ولري. په جوماتونو کې د لمانځه تحريک د مسلمانانو د اصلاح لپاره ډېر بريالۍ روان دی. د لمانځه دغه ډول تحريک چې نامسلمانانو ته د دين رسونې په خاطر هم په لاره واچول شي، نو زموږ د مسؤليت دواړه غوښتنې به پوره شي. او که په دنيا کې يې (خدای مه کړه) نتيجه ور نه کړه، نو په آخرت کې به ان شاءالله حتما زموږ شمېر په هغو خلکو کې وي، چې د خدای د مخلوق په وړاندې يې د حق شاهدي ورکړې ده او د مؤمن لپاره همدا بسنه کوي.

دا هم ډېر ضرور دی، چې دا کار په منظم ډول وشي. په دې برنامه کې چې څوک برخه اخلي، هغوی دې په خپله خوښه يو تن «وينوال» وټاکي. همدا کس دې کتاب لولي او همدا دې د اړتيا په وخت کې خبرې کوي. نور ټول دې غلي ناست وي او د وينوال لپاره دې په زړه کې دعا کوي، چې الله تعالی يې مرستندوی شي او د ده له ژبې دې يوازې د حق او خير خبرې ووځي.

او ايماني کيسې ولري. دوی به پخپلو کې دغه کتابونه مطالعه کوي. په ارادي ډول به چاته د تبليغ کولو هڅه نه کوي. البته که کوم شخص د درس په حلقه کې کېناسته، نو په ډېر درناوي به يې کېنوي. که پوښتنه يې کوله، نو په ډېره نرمه او سنجيده ژبه به ځواب ورکوي. که ځواب ور معلوم نه وي، نو صفا به ورته ووايي، چې موږ يې په ځواب نه پوهېږو. څېړنه به وکړو او سبا به يې ځواب درته راوړو. د لمانځه او نورو اسلامي لارښوونو په هکله د بېلابېلو ژبو وړې وړې رسالې به ورسره وي، چې لېواله کسانو ته يې وړيا ورکړي. د پارک د دې برنامه مهمه برخه به لمانځه وي. د دې هدف لپاره به غالباً د مازديگر لمانځه ډېر مناسب وي. ټول ځوانان دې په گډه لمانځه وکړي. لمانځه دې ښه ورو وکړي. داسې دې نه کوي، چې ژر، ژر لمانځه وکړي او سلام واړوي. په څلور رکعتو لمانځه کې دې لږ تر لږه شل دقيقې وخت ولگوي. لمانځه دې داسې وکړي، گواکې په رښتيا د خدای مخې ته ولاړ دي او د خپلې بندگي اظهار ورته کوي.

د صحابو د دور مدرسې

آرتز کیت (۱۹۵۵ - ۱۸۶۶) د مصر د لرغوني تاریخ له مطالعې وروسته لیکلي دي، چې «مصر د مسلمانانو تورې نه دی فتح کړی، قرآن فتح کړی دی.» همدا خبره د اسيا او افريقا د هغې ټولې سيمې په تړاو هم سمه ده، چې نن ورځ يې مور په اسلامي نړۍ پېژنو. داسې ولې وشول چې دې ټولو قومونو نه يوازې خپل مذهب بدل کړ، بلکې خپله ژبه يې هم بدله کړه او اسلامي ټولنه کې شامل شول؟ ځواب دا دی، چې د مدرسو له لارې. د لومړني دور مسلمان عربان چې په شاوخوا مملکتونو کې خپاره شول، نو هلته يې د اسلامي رسالت د مرکز په توگه ځای، ځای مدرسې جوړې کړې. په دې مدرسو کې به خلکو ته عربي ژبه تدریسېده او قرآن او حديث به وربښول کېدل. له دې مدرسو نه به چې څوک فارغ شول، هغوی به خپلو سيمو ته لاړل او هلته به يې هم همداسې ادارې

رامنخته کړې. د مدرسو په بنسټ د کار دغه تگلاره وه، چې په يوه پېړۍ کې يې د هغه وخت د ابادې دنيا په لويه برخه کې مذهب، تمدن او ژبه بدله کړه.

کتاب به د ده د فطرت د وينتيا چاره کوله. د پيغمبر او صحابو انقلابي سیرتونو به يې په زړه کې د عمل لمبې بلې کړې وې. په دې سره به د ژونديو انسانانو يو داسې لښکر چمتو شو، چې د خدای لپاره د ژوند او د خدای لپاره له مرگ پرته به په بله هېڅ خبره نه پوهېدل.

نن ورځ د مدرسو شمېر تر پخوا ډېر زيات شوی دی، خو نن ورځ د مدرسو هغه گټې نه ليدل کېږي، چې په اولني دور کې يې ليدل کېدلې. د دې وجه دا ده، چې اوسنۍ مدرسې د خپل سترکچر له مخې له هغو مدرسو سره ډېر فرق لري، چې صحابو او تابعينو جوړې کړې وې. د اوسني عصر په مدرسو کې ديني علم د يوه فن حيثيت خپل کړی دی. قرآن د دې لپاره نازل شوی و، چې په لوستو يې د انسان د بدن وېبسته ودرېږي او زړونه د خدای په ياد کې ولږېږي، خو د اوسنيو مدرسو په نصاب کې قرآن کریم صرف ضمني حيثيت اخيستی دی. د

قرآن يوه تلپاتې معجزه ده. د کایناتو خالق د دې کتاب له لارې له خپلو بندگانو سره خبرې کړې دي. قرآن په دې دنيا کې د خدای او بنده ترمنځ د اتصال کړۍ ده، دا کتاب زړونه تودوي او شعور را وينوي. د دې کتاب لوړ مضامين او اسماني ادب دومره اغېزناک دی، چې هر هغه شخص چې په قرآن کریم ځان پوه کړي، نو د دې کتاب صداقت ته يې سر تیتېږي. دغه راز د پيغمبر ﷺ سیرت او د صحابو حالات د بشري تاريخ يوه هيښوونکې انقلابي پېښه ده، چې د انسان ژوند ته د حرارت بڼلو خورا ډېر ځواک لري. د اولني دور مدرسې همدغو شيانو ته د ژوند ورکولو ادارې وې. په دې مدرسو کې به د عربي ژبې له زدکړې وروسته انسان له قرآن او حديث سره يو ځای شو او بيا به انسان د ايمان او حرارت له دې خزانو نه نېغ په نېغه د خپل دين په زدکړه لگيا شو. ديني علم به د ده لپاره د پيغمبر او صحابو په مجلسونو کې د ناستې په معنا و. د خدای

خدای او اخرت نه وېرېدونکي انسانان پیدا شي، دلته دې د اسلام هغه سېلاب را پورته شي، چې د اولني دور په مدرسو کې را پورته شوی و او په ټول عالم خپور شو.

اړتيا ده، چې يو ځل بيا د اولني دور په تگلاره مدرسې جوړې شي او د هغو په مټ د امت د اصلاح کولو غم وخورل شي. د دې مدرسو نصاب بايد ساده او غيرفني وي. د اوسنيو حالاتو له مخې دغه نصاب په څلورو مرحلو وېشلی شو:

لومړۍ مرحله: عربي ژبه او قرآن.

دوهمه مرحله: حديث، نبوي سيرت، د صحابو حالات، اسلامي تاريخ او داسې نور (په عربي ژبه)

درېيمه مرحله: نړيوالې ژبې، نور مذاهب او د هغو تاريخ. معاصره فلسفه، مهم ساينسي معلومات

څلورمه مرحله: په يوه اسلامي موضوع

کې تخصصي څېړنه (په عربي ژبه يوه مقاله ليکل)

که په دې طرز يوه مدرسه په نښه معيار جوړه شي، نو بې له شکه چې دا به په اوسني دور کې تر ټولو لوی کار وي.

پيغمبر سيرت او د صحابو حالات چې په بشري تاريخ کې د اورشيندونکو حيثيت لري، په دې مدرسو کې اصلاً نه لوستل کېږي. زموږ په مدرسو کې د احاديثو او اثارو ځای يوازې دا دی، چې د هغو پر بنياد د فقهې پر يو څو له ځانه جوړو شويو مسايلو لايتهايي بحثونه وشي. په دې سربېره هغه فنون، چې «د علوم آليه» په نوم تدریسېږي، هغه دومره وراسته او له وخته تېر دي، چې له دې پرته يې بله هېڅ گټه نشته، چې په انسان کې ذهني جمود او بې معنا موشگافی وروزي. د اسلامي مدرسې فضا بايد د الله تعالی له عظمت نه سرشاره وي. مگر زموږ اوسني تعليمي بنسټونه د زوال په هغه نکتته کې ولاړ دي، چې هر يوه د ځان لپاره ځينې لويان او اکابر پنځولي دي او د مدرسې ټول فعاليتونه يوازې د همدغو لويانو د لويې په اړه درسونو او بحثونو ته ځانگړي شوي دي. په داسې حالت کې به څرنگه شونې وي، چې دلته دې خلک د ايمان د تودوخې درس واخلي، دلته دې اعلی انساني شخصيتونه جوړ شي. دلته دې له

اصلي کار د قرآني علومو احياء ده

چې زموږ د مدرسو اصلي موخه څه ده. زموږ په مدرسو کې د پخوانيو معقولاتو متنونو او شرحو خو د ډېر بوج له لاسه د زده کوونکو ذهنونه فلج کړي دي، مگر د قرآن او قرآني علومو لپاره بيا د جلالين او بيضاوي يوازې په څو اجزاوو بسنه شوې ده. نو آیا د دې کتابونو په مټ له قرآن او د قرآن له علومو او معارفو سره رښتیني مناسبت امکان لرلی شي؟

پر دې خبره تل ویر کېږي، چې د ټولو اسلامي علومو د درس او تدریس اصلي مقصود قرآن و او نور ټول علوم د قرآن لپاره د ابزارو او وسایلو په ځای وو. خو د فضايي ستورو څېړونکی د دوربين په جوړولو کې دومره غرق تللی و، چې اسمان ته یې سترگې اړولو ته هېڅ فرصت ونه مونده. یانې معقولات، فلسفه او کلام اصلي مقصود وگرځېدل او قرآن او قرآني علوم له یوې مخې له پامه وغورځېدل.

بیا خبره تر دې ځایه وغځېده، چې دا لوری هم نه لیدل کېده،

څو معاصرین

- شیخ فیروز شاه تغلق	- شیخ نصیر الدین چراغ دهلوي
- سلطان محمد شاه بهمني	- شیخ زین الدین
- بابر پاچا	- شیخ عبدالقدوس گنگوهي
- اکبر پاچا	- ملا عبدالنبي
- جهانگیر	- شیخ احمد سرهندي
- احمد شاه ابدالی	- شاه ولی الله دهلوي
- نظام حیدر آباد	- شیخ حسین احمد مدني

وويل «شاوخوا يو نيم سل.» او بيا يې سمدستي وويل «خو تاسې بايد بيدار اوسئ.»

د سايل لپاره د پادري دا جمله ډېره له اټکل لرې وه. ترې ويې پوښتل «له دې خبرې دې مطلب څه دی؟» پادري ځواب ورکړ، «مسلمانان لومړی د مادي گټو لپاره عيسويان کېږي او بيا د مرگ په وخت کې بېرته توبه کوي.»

د پنځوس کاله پخوا خبره ده، چې په ټوله دنيا باندې د اروپا د مسيحي قومونو غلبه وه. په قاهره کې له عيسوي مبلغ واټسن نه چا پوښتنه وکړه «له څومره وخت راهيسې تاسې د عيسوي تبليغ په ډگر کې کار کوئ؟» پادري ځواب ورکړ، «له پنځوس کاله راهيسې.» بله پوښتنه يې ترې وکړه «په دومره کلونو کې څومره مسلمانانو عيسويت منلی دی؟» پادري

بها، ورقه که سیه شته دعا وينه جاوست

ټامسن د امريکا يو ډېرش کلن خبريال دی، ده فارسي ژبه هم زده کړې او د فلبرايټ بورسيو له لارې له يو کال راهيسې په افغانستان کې اوسي او د مولانا روم مثنوي انگرېزي ژبې ته ترجمه کوي. په خوا کې يې د قرآن کریم ترجمه ولوسته، اسلامي

ږدي. اتيشي تناکا د جاپان د پوليسو مدير و. له تقاعد وروسته يې سياست ته مخه کړه او د پارلمان د غړي په حيث وټاکل شو. دی په اکتوبر ۱۹۷۵ء کې د ټوکيو اسلامي مرکز ته ورغی او د شهادت کلمه يې وويله او د اسلام منلو اعلان يې وکړ. ښاغلی

د افريقايي رياست گابون ولسمشر البرت نارډ بانگو (زوکړه ۱۹۳۵) په سپتمبر ۱۹۷۳ء کې اسلام ومانه. اوسمهال دا ډول خبرونه په دوامداره توگه را روان وي، چې نه يوازې عامه طبقه، بلکې د ممتازې طبقې غړي هم د اسلام رښتينولی ته غاړه

ادب يې ور مطالعه کړ او له اسلام نه ډېر زيات اغېزمن شو. په ١٦ اپرېل ١٩٧٦ء کې په اجمير کې مسلمان شو. اوسنی اسلامي نوم يې د خان لپاره معين الدين تامسن غوره کړی. په ده باندې د شهادت کلمه د شاهجهاني جومات د خواجه صاحب په درگاه کې مولانا محمد يحيى صاحب تېره کړه.

په اوسني عصر کې د مسلمانانو بې شمېره غورځنگونه را پورته شوو. تر دې چې د دې غورځنگونو غوغا تر اسمانونو پورې ورسېده. خو دې ټولو غورځنگونو هغه ايکي يو کار ونه کړ، چې خدای تر ټولو ډېر دوی ته ور له غاړې کړی و؛ يانې د خدای دين د هغه تر ټولو

بندگانو پورې رسول. خو بيا هم د مسلمانانو له هڅو پرته د فطرت دين په خپل سر د خلکو زړونو ته لاره کړې او يوه ورځ هم داسې نه تېرېږي، چې د دنيا په يوه گوټ کې دې دا واقعہ پېښه نه شي، چې د الله تعالی کوم بنده دې د خدای دين ونه مني. مسلمانانو خو دومره هم ونه شو کړای، چې يوه داسې اداره رامنځته کړي، چې د دې نوو مسلمانانو شمېر او احصائيه را ټوله او خپره کړي. مگر د نړيوالو مذهبونو ادارې په دې وروستيو کې ځينې شمېرې خپرې کړې دي. په دې کې ښودل شوي دي، چې له ١٩٧١ء نه تر ١٩٧٥ پورې په پنځو کلونو کې شاوخوا پنځه سوه زره کسانو اسلام منلی دی. دا شمېرې يوازې د اروپا او

امريکا په اړه دي. په افريقا کې د مسلمانانو وروسته پاتې والی او د عيسوي مبلغينو په هيښوونکو هلو ځلو سر بېره د عيسوي کېدونکو وگړو په پرتله د اسلام منونکو شمېر څو چنده ډېر دی. د السترېټيډ اوونيزې ورځپاڼې مسؤل مدير خوشونت سينگ افريقا ته د خپلې دورې د يادابنتونو په ترڅ کې ليکلي دي:

«د کينيا او يوگنډا په وروستي سفر کې مې د عيسويانو او مسلمانانو له هغو تبليغي هڅو ځان خبر کړ، چې د نيگرو قبایلو په منځ کې روانې دي. عيسويانو دا منلې ده، چې د برده فروشه مسلمانو عربانو په تړاو د منفي خاطراتو باوجود د افريقا په تورپوستکو کې د اسلام

مونکو وگرو شمېر له عيسوي کېدونکو څخه ډېر زيات دی.» (الستريټيډ اوونيزه، هند - ٧ جولای ١٩٤٧ء، ٢٧مخ)

سره له دې چې مور دقيقي شمېرې په لاس کې نه لرو، خو په دې کې هېڅ مبالغه نشته، چې نن ورځ هم له کومو خاصو تبليغي هلو ځلو پرته په ټوله دنيا کې چې څومره خلک مسلمانېږي، د هغو شمېر په کال کې له دوه سوه زره نه هم زيات دی. که له دې نويو مسلمانانو سره اړيکې ونيول شي او دا معلومات ترې واخيستل شي، چې د اسلام له کومې ځانگړتيا اغېزمن شوي دي او بيا د همدې معلوماتو په رڼا کې په نړيواله کچه د اسلام د

خپراوي لپاره طرحه جوړه شي، نو يوازې په لسو کلونو کې د اسلام د سرلورې هغه خوب په حقيقت بدلولى شو، چې له نورو لارو يې له دوو سوو کلونو راهيسې د ترلاسي هڅې کوو، خو لاسته نه راځي.

ټوکه

شيخ سعدي شيرازي (١٢٩٢ - ١١٩٣) د خپل ژوند لويه برخه د بې وسۍ په حال کې د دروېشانو غونډې په سفرونو کې تېره کړه. يو ځل دمشق ته لاړ، هلته يې له خلکو سره په کومه خبره خفگان راغی، نو د فلسطين دښتې ته يې مخه کړه. هغه زمانه د صليبي جگړو زمانه وه. په فلسطين کې عيسويانو ونيوه او د طرابلس الشرق (لبنان) په سيمه کې يې له نورو بنديانو سره د خندق کيندنې کار ته ودراره. سعدي په پټه خوله دا خوارۍ گاللې. ډېره موده وروسته د حلب يو مخور کس له دې ځايه تېرېده. هغه شيخ سعدي پېژانده. هغه چې شيخ سعدي په دې حال وليده، ډېر زيات خفه شو. نو فرنگيانو ته يې لس ديناره ورکړل او له ځانه سره يې حلب ته روان کړ. هلته يې په ډېر درناوي په خپل کور کې وساته او يو بل احسان يې دا پرې وکړ، چې خپله لور يې د سل ديناره مؤجل

مهر په بدل کې شيخ سعدي ته ور په نکاح کړه. خو دغه ښځه ډېره بداخلاقه او ژبوره وه او شيخ صاحب يې ډېر زيات پرېشانه کړی و. يوه ورځ يې ښځې د پيغور په ډول ورته ويل، «ته هماغه يې چې زما پلار په لس ديناره اخيستی و.» شيخ سعدي سمدستي ورغبرگه کړه،

«هو زه هماغه يم، چې پلار دې په لس ديناره واخيستم او بېرته يې په سل ديناره په تا خرڅ کړم.»

نوې نړۍ

چې په اوومه ميلادي پېړۍ کې اسلامي پوځونو ټوله عربي خاوره ونيوله، تر څو د محمد پيغام په کې خپور کړي. له هغه را وروسته دا لومړی ځل و، چې عربانو په خپل تاريخ کې دغه ډول کاميابي خپله کړې وه. په يوه زمانه کې که ټولې لارې روم ته ورغلې وې، نو نن ورځ ټولې لارې رياض ته ورغلې دي. رياض ته هره ورځ د لويديځو قومونو استازي ور روان دي او د نوې نړۍ له قارون (شاه فيصل) سره ليدنې کتنې کوي. له دې ډول خبرو وروسته امريکايي مجلې دا منلې وه، چې

د شلمې پېړۍ اتمه لسيزه د هيښوونکو بدلونونو شاهد ه وه. د تېلو ځواک، چې درې څلورمه برخه يې تر اسلامي نړۍ لاندې وه، را ښکاره شو او د نړۍ اقتصادي او سياسي نقشه يې ور بدله کړه. امريکا د خپل بهرني سياست بدلولو ته اړ شو، د جاپان معجزوي صنعتي پرمختگ په تپه ودرېده. برتانيه چې يو وخت پر منځني ختيځ واکمنه وه، نن ورځ يې د منځني ختيځ له هېوادونو نه پورونه اخيستل، او داسې نور. نيوز ويک (نيويارک) مجلې په ١٨ فروري ١٩٧٤ء کې په يوه ځانگړې مقاله کې ليکلي و،

The mountain, at last, is coming to Mohammad.

صليبي جگړو وروسته چې په اروپا کې مسيحي قومونو په دې مقصد فرضي

پورتنۍ جمله خپل شاليد لري. له

ټکو کې ښودلی دی «بلاخره، غر محمد ته ور روان شو.»

د ملتونو ټولنه لومړی په ۱۹۲۰ کې په جینوا کې منځته راغله. په ابتدا کې یې روس او امریکا غړیتوب ترلاسه نه کړ. په دوهم ځل په ۱۹۴۵ء کې د ملگرو ملتونو سازمان منځته راغی، چې لایحه یې په ماسکو کې ترتیب شوه او امریکا یې دایمي غړیتوب ترلاسه کړ. که څه هم اوس د یوه نوي نړیوال سازمان د جوړېدو امکان په سترگو نه ښکاري، خو د ملگرو ملتونو سازمان ډېر په چټکتیا سره د یوه بل انقلاب په خوا رهي ده.

د ملگرو ملتونو د جوړېدو په وختونو کې وضعیت داسې و، چې د اسیا او افریقا په ډېره برخه غربي ځواکونه مسلط و او همدا ځواکونه د هغو سیاسي استازي و او په دې ډول د نړیوالې ټولنې په سازمان کې غربي قدرتونو غلبه وموندله. افریسیایي قومونو چې خپلواکي ترلاسه کړه، نو یوه دریمه نړۍ منځته راغله او نړیواله ټولنه کې د دوی د پراخه استازیتوب له امله هغو قومونو ته د ملگرو ملتونو په عمومي شورا کې لوی اکثریت

کیسې اختراع کړې، چې د اسلام پیغمبر «دروغجن پیغمبر» ثابت کړي، نو په دې کیسو کې یوه خودساخته کیسه دا هم وه، چې په لودیځ ادب کې د یوه متل تر حده مشهوره شوه. فرانسیس بیکن (۱۶۲۶ - ۱۵۶۱) په خپله یوه مقاله «جرات» کې لیکلي و، چې «یو زړور انسان هم د محمد غوندې معجزې بیا بیا ترسره کولی شي. محمد خلکو ته دا یقین ورکړی و، چې که دی غره ته اشاره وکړي، نو غر به هم د ده په لور ور وخوځېږي. خلک د دې معجزې لیدو ته را ټول شول. محمد غره ته وویل، چې زما خواته راشه، خو غر ونه خوځېده. ده بیا بیا خپله تکرار کړه. خو غر چې یوه ذره هم ونه ښورېده، نو محمد هېڅ خجالت نه شو. او بیا یې وویل: «که غر د محمد خواته نه شي را خوځېدلی، نو محمد خو د غره خواته ورتللی شي.»

حقیقت دا دی، چې نن ورځ نړۍ له ډېر چټک بدلون سره مخ ده. او که موږ له ژور لیده ورته وگورو، نو د دې بدلون مخه هماغه لور ته اوبښتې ده، چې امریکایي مجلې د ټوکې په توگه په دې

کېږي. امریکا گوانښ وکړ، چې که «د» بلاک رایه اچونې» پروسه دوام وکړي، نو ډېر سخت گامونه به واخلي. خو کله یې چې دغه گوانښ گټه ونه کړه، نو په سپتمبر ۱۹۷۵ء کې امریکا یونیسکو ته خپله کلنی ۲۲ میلیونه ډالره مرسته وردوله. ځکه له دې ادارې نه اسرائیل ویستل شوی و. خو تر دې اقدام وروسته عربانو سمدستي یونیسکو ته د ۲۵ میلیونه ډالرو مرستې د ورکړې اعلان وکړ.

په نړیوال سیاست کې یو نوی دور پیل شوی دی. د ملگرو ملتونو له لوري عربي ژبې ته د شپږمې نړیوالې ژبې ځای ورکول او د عربانو په مقابله کې اسرائیل او د اسرائیلو د ملاتړې امریکا ناندریز دریځ ته رسېدل دا راته نښي، چې هغه ورځ لږې نه ده، چې د ملگرو ملتونو مخ له «لویدیځ» نه «ختیځ» ته را واوړي.

ورکول شو، چې د ملگرو ملتونو د جوړېدو په وخت کې له مستقیم استازیتوب یې برخې و. په ۱۹۴۵ء کې ملگرو ملتونو یوولس غړي هېوادونه درلودل، خو په ۱۹۷۵ء کې یې شمېر ۱۴۰ ته ورسېده.

په دې سره د انډول پخوانی کنگل مات شو. په ۱۹۷۱ء کې چې د امریکا د خوبې خلاف د فارموسا په ځای کمونیسټ چین د چین په استازیتوب ومنل شو، نو دا ښکاره شوه، چې اوس پر نړیوال سیاست د غربي قدرتونو کلي غلبه مخ په ختمېدو ده. بیا په اکتوبر ۱۹۷۳ء کې د عرب - اسرائیل له جگړې وروسته د عربانو له لوري د تېلو د جزوي مقاطعې او د تېلو د بیو لوړوالي دا خبره خپل وروستي حد ته ورسوله او اوس خبره دې ځای ته راغلې، چې د سولې نړیوالې شورا سربېره د ملگرو ملتونو په ټولو غونډو کې د غربي قدرتونو له موجودیت سره، سره ټولې پرېکړې د عربانو په گټه

ناسم گام هېڅ کله سمې پایلې ته نه رسېږي؛ که د دې گام اخیستونکی ډېر مخلص او مقدس انسان هم وي

مولانا حمید الدین فراہی (۱۹۳۰ - ۱۸۶۳) د لوړې درجې محقق او مفسر و. دی په اردو سربېره، په عربي، فارسي، انگریزي او عبراني ژبو هم ډېر ښه پوهېده. په تقدس، اخلاص او د سنتو په پیروي کې د اکمال تر درجې رسېدلی و. «اردو پوهنتون» چې په بلاخره یې د جامعہ عثمانیہ (حیدرآباد) جامه واغوسته، په اصل کې د ده د ذهن تخلیق و. خو وروسته زماڼي او مکاني واقعیتونو د ۱۹۴۷ له انقلاب وروسته دې ادارې ته د پای ټکی کېښوده. په اسلامي نړۍ کې د ذهني انقلاب په موخه مولانا فراہی په عربي ژبه د خپل تفسیر «نظام القرآن» په لیکلو لاس پورې کړ، خو له بشپړولو مخکې یې له دې نړۍ نه سترگې پټې کړې. ده د شریعت پر بنسټ د سیاسي نظام جوړول د مسلمانانو اصلي اجتماعي مسؤلیت باله. مولانا فراہی د «ملکوت الله» په نوم پر دې موضوع په عربي ژبه یوه رساله هم ولیکله او دا خبره به سمه وي، چې د جماعت اسلامي «حکومت الهیه» تر یوه بریده د همدې افکارو یوه عملي بڼه وه. خو په هندوستان، پاکستان او بنگله دېش کې دغه جماعت د حالاتو له غره سره د ډېر تصادم په پایله کې اوسمهال د زوال په حالت کې دی. دغه ډول نور هم ډېر سیاسي تنظیمونه د طوفانونو غوندې را پورته شوو او د حباب غوندې یې کاسه نسکوره شوه.

علومو په خوا کې په ډېرې لېوالتیا سره نوې فلسفه هم ور مطالعه کړه. په دې زمانه کې د علیگر د فلسفې استاد مشهور انگریز ختیځپوه ډاکټر آرنلډ و. مولانا د

د مولانا فراہی ډېر خاص شاگرد مولانا امین احسن اصلاحي د خپل استاد د ژوندلیک په ترڅ کې لیکلي، «په علیگر کې مولانا د انگریزي او نورو

پورته شوي وو، خو اوس د بي باوري او ماتو حوصلو درجي ته را غورخېدلي او په پوره ډاډسره دا خبره کولی شو، چې هغه ځواک او شتمني چې دوی په سياسي جهاد کې ولگوله، که يې د دعوت او تبليغ په هغو غيرسياسي لارو کې لگولې وای، چې «د اسلام تبليغ» په کتاب کې يې يادونه شوې ده، نو د اسلامي احياء خوب به نن ورځ په واقعيت بدل شوی و. د دې دور د مفکرينو لويه تېروتنه دا وه، چې قتال او سياسي حرکتونه يې د شريعت له جهاد سره اشتباه کړل. د مسلمان امت جهاد، دعوت دی؛ نه قتال او سياست بازي. دا خبره په قرآن کریم کې خورا څرگنده راغلې ده. خو د دې دور د مجاهدينو پښه ډېره زياته وښويده. پايله يې دا شوه، چې له يوې پېړۍ راهيسې دوی د سياست په ډگر کې قربانۍ ورکوي، او يو چا هم دا اصلي اړتيا ونه پېژندله، چې د حق دين د پيغام لپاره بايد د دعوت او تبليغ فعاليتونه په لاره واچول شي. که دا فکر ورسره وای، نو د دعوتي طرز ادبيات به يې پنځولي و. د دعوتي طرز تنظيم به جوړ شوی و. د

فلسفې زدکړه خو له آرنلډ نه کوله، خو له ده نه ډېر خوشاله نه و. مولانا آرنلډ صاحب ته هم د هماغه سياسي ډگر د يوه لوبغاړي په سترگه کتل چې انگرېزانو په عليگر کې خپور کړی و. د عليگر حلقې د ډاکټر آرنلډ صاحب د کتاب «د اسلام تبليغ» ډېره زياته ستاينه کوله. خو مولانا د دې کتاب ډېر سرسخت مخالف و. ده به ويل، چې دا کتاب په مسلمانانو کې د جهادي روحيې د وژلو لپاره ليکل شوی دی.» ترجمه قرآن مجيد، ١٦ مخ.

د نولسمې پېړۍ په دوهمه نيمه او د شلمې پېړۍ په اولنۍ نيمه کې يوه ډله مفکرينو سر راپورته کړ، هغوی ټولو شاوخوا همدې ته ورته فکرونه لرل. همدا وجه ده، چې په دې دور کې لوی لوی تحريکونه را پورته شوو، خو دې ټولو تحريکونو ته د اسلام احياء يوازنی لاره سياسي انقلاب ښکارېدله. د دنيوي پايلو تر بريده دا ټول تحريکونه ناکامه و، خو تر دې لوی زيان يې دا پېښ کړ، چې له ناکامي وروسته دې ډول خلکو ته اوس يو کار هم د کولو لپاره په نظر نه ورځي. دغه تحريکونه له اسماني ارادو سره را

پیل شي. يوازې دعوت او تبليغ په دنيا او آخرت کې سرلوري او بریا را په برخه کولی شي. له دې پرته ټول کارونه د «خسر الدنيا و الآخرة» مصداق دي.

ناسم گام هېڅ کله سمې پایلې ته نه شي رسېدلی، ان که يې تر شا د مخلصو او پاکو خلکو ډېر لوی شمېر هم را ټول وي.

دعوتي طرز فعالیتونو لپاره به پلان گذاري کېدله. په اوسني دور کې د دعوت الی الله لپاره ډېر زبردست امکانات پیدا شوي دي. خو دا ټول امکانات او فرصتونه بې کاره پراته دي او ټول خلک د سیاسي قربانیو له بیرغ سره له دې دنيا نه روان دي.

د دې غمناکې تېروتنې جبران دا دی، چې پر دعوتي بنيادونو له نوي سره کار

يوه پرتلنه

صوفي نذیر احمد کشمیری

که د بودا له مړینې ۲۰۰ کاله وروسته اشوک بودايي مذهب نه وای منلی او د حضرت مسیح له دې دنيا نه له تلو ۳۵۰ کاله وروسته قسطنطين پاچا عیسویت ته غاړه نه وای ایښې، نو ډېر امکان نه برېښي، چې دغو مذهبونو به کوم تاریخي حیثیت خپل کړی وای او شاید دواړو مذهبونو به د خپل وخت د نورو مذاهبو (برهمن ایزم او یهودیت) د افراط او تفریط په خلاف د را پورته شویو ډلو نه ډېر ارزښت نه وو موندلی. خو که اسلام په خپله ابتدایي بڼه د سلو کلونو لپاره د فعالیت فرصت موندلی وای، نو په کومه بڼه چې وروستي پیغمبر حضرت محمد ص د دې دین بنیاد ایښی و، چې یوازې د حضرت ابو بکر او حضرت عمر رضی الله عنهما د خلافتونو تر پای ته رسېدو پورې په خپل حال پاتې و، نو دا خبره په ډېر ډاډ سره کولی شو، چې بنایي د دنيا لویه برخه به مسلمانان شوي او د «کان الناس امة واحدة» عملي انځور به څوارلس سوه کاله مخکې لا لیدل شوی و. خو د ملوکیت د زمانې دوام اسلامي ملت د «کنتم خیر امة اخرجت للناس» او «لتکونوا شهداء علی الناس» له مقام نه را وغورځاوه او د یوه دنیوي ملت په توګه یې کټ مټ د بني اسرائیلو

او برهمنو غوندي د پښتپالنې، حسد، کينې او نفرتونو قرباني کړ. د دې بدبختۍ لومړنی مسؤليت خو د بنو اميه غاړې ته ور لوېږي او وروسته بيا بنو هاشم تر نن ورځې پورې دې بدبختي ته د بقا وزرې ورکړې. گواکې هغه ملوکيت چې بودايت او عيسويت يې په نړيوالو اديانو بدل کړل او په ټوله دنيا کې يې وځلول، هماغه ملوکيت د اسلام د نړيوالتوب پر وړاندې تر ټولو لوی خنډ وگرځېده.

په دې سربېره، دا هم يوه غمناکه پرتلنه ده، چې مسيحي راهبانو خو د کشف، رؤيا او الهام په مټ د خپل دعوت لوری له بني اسرائيل نه د ټولې نړۍ په خوا بدل کړ، مگر د اسلامي ملت د کشف او رؤيا خاوندانو د خپلو کشفياتو او رؤياوو په مټ اسلامي ملت له خپل نړيوال رسالت نه منحرف کړ او د يوه داسې باطنيت لوري ته يې ور مخه کړه، چې په امت کې يې نړيوال اختلافونه وزېږول او د خوب او خيال يوه بېله نړۍ يې ودانه کړه.

شاته تگ هم کله نا کله لوی اقدام وي، خو پر دې يوازې د لویو زړونو خاوندان پوهېږي

پرانيسته، حضرت امام حسن رض و. په ۴۱هـ کې له خلافت نه تېرېدل په سترگو کې د عمل له ميدان نه د شاته تلو پرېکړه وه. خو دې شاته تگ د اسلام په تاريخ کې د اقدام او عمل نوي فرصتونه وزېږول.

حسن بن علي بن ابي طالب د درېيم هجري کال په شعبان کې نړۍ ته راغی. په ۵۰هـ هجري کال ربيع الاول کې يې

د نبي کریم ﷺ له وفات (۱۱هـ) وروسته تر شلو کلونو پورې اسلامي فتوحات ډېر برلاسي روان وو. هره مياشت به د يوې لويې سيمې د فتحې خبرونه راتلل. خو د درېيم خليفه د شهادت (۳۵هـ) له لاسه چې خپلمنځي جگړې پيل شوې، نو شاوخوا تر لسو کلونو پورې د فتوحاتو لړۍ ودرېده. هغه شخص چې دغه بنده دروازه يې بېرته

حسين ته ويلي و، چي «زه پوهبرم چي نبوت او خلافت دواړه زموږ په کورنۍ کې نه شي سره يو ځای کېدلی.»

د همدې نزاکت له امله يې د بيعت په وخت کې له خلکو دا لوظ اخيستی و، چي «زه چي له چا سره جنگېرم، تاسو به ورسره جنگېږئ؛ او زه چي له چاسره سوله کوم، تاسو به ورسره سوله کوئ.»

له حضرت علي ؑ نه وروسته د کوفي خلکو حضرت حسن خليفه وټاکه. بلې خواته د حضرت امير معاويه لپاره د حضرت علي ؑ له دې دنيا نه تلل يو ډول د ده پرمخ د لارې د خلاصېدو په معنا و. نو څرنگه يې چي د حضرت علي د شهادت خبر واورېده، د ځان لپاره يې د «امير المؤمنين» لقب غوره کړ او پرېکړه يې وکړه، چي پاتې اسلامي سيمې (عراق او ايران) هم د خپلې واکمنۍ په قلمرو کې ور گډې کړي. امير معاويه د بيعت له تجديد وروسته له شپېته زره لښکر سره له دمشق نه کوفي ته حرکت وکړ. کوفي ته له ننوتو دمخه يې امام حسن ته پيغام واستوه، چي له جگړې نه بهتره ده، چي تاسو له ماسره سوله وکړئ

له دې نړۍ سره مخه ښه وکړه. دی د خپل پلار د شهادت په وخت کې ۳۷ کلن و. د ده پلار حضرت علي ؑ په ۴۰م هجري کې د روژې مياشتې په اوولسمه په کوفه کې په شهادت ورسېده. دا مهال يوازې عراق او ايران د حضرت علي ؑ په خلافت کې پاتې و. له دې نه علاوه په يمن، حجاز، شام، فلسطين، مصر او داسې نورو سيمو کې د امير معاويه واکمني وه. د حضرت علي ؑ د خلافت په سيمو کې هم ډېر خلک د پردې تر شا د ده مخالف و. د حضرت علي له شهادت وروسته خلکو له امام حسن سره د خلافت بيعت وکړ، په دې چي حسن د حضرت علي ؑ مشر زوی و.

حضرت حسن د حالاتو نزاکت ته په کتو د خلافت مسؤليت ته اوږې ورکړې. خو دا چي د اقتدار هوس ورسره نه و، نو ډېر ژر دا ورته روښانه شوه، چي په اوسنيو حالاتو کې په خلافت ټينگار کول به يوازې د ملت د ماتوالي په معنا وي. يو ځل حضرت حسن د يوه واقعبين انسان په حيث خپل کشر ورور حضرت

«خلافت که د معاويه بن ابو سفیان حق و، نو هغه ته ورسېده. او که زما حق و، نو ما هغه ته ور وبانېه.»

د یوه تن د شاتګ پایله دا شوه، چې د مسلمانانو خپلمنځي اختلاف، په خپلمنځني نظم او نظام بدل شو او ٤١ هجري کال چې په اسلامي تاریخ کې به یې د صفین او جمل له جګړو وروسته د دریمې سترې وینلړلې جګړې نوم په برخه شوی و، په عام الجماعت وبلل شو او د اختلاف کال د اتحاد په کال بدل شو. د مسلمانانو هغه ځواک چې په خپل منځي جګړو کې به له منځه تللی و، د اسلام د دعوت او تبلیغ په هڅو کې وکارول شو. حقیقت دا دی، چې کله نا کله شاتګ اصلاً د مخکې تګ په معنا وي، خو بنایي ډېر کم خلک به په دې حقیقت پوهېږي.

او ما د وخت خلیفه ومنی. له امام حسن سره هم دې وخت کې شپېته زره لښکر و، چې د جګړې لپاره آماده و. خو امام حسن دا اړینه ولیدله، چې مسلمانان له خپل منځي وینو تویولو څخه وژغوري. ده د خلافت له حق نه لاس واخیست او یوازې له شپږ میاشتې خلافت وروسته یې د امیر معاویه په لاس د کوفې په جومات کې بیعت وکړ.

د امام حسن د جذباتي ملاتړو لپاره دا «ذلت» د زغملو نه و. هغوی د دې پرېکړې پر خلاف ډېره زیاته غوغا وکړه. امام حسن ته یې د عار المسلمین (د مسلمانانو پېغور) خطاب وکړ، ویې ویل چې امام حسن کافر شوی دی، کالي یې ور څیړي کړل، تر دې چې د تورې گوزار یې پرې وکړ. خو امام حسن په هېڅ حال کې هم د مقابلي او مبارزې سیاست ته زړه ښه نه کړ. او ویې فرمایل:

د کتاب نړۍ

د اوسني عصر په هندو مفکرينو کې سوامي ويويکانند (۱۹۰۲ - ۱۸۶۳) يو مشهور نوم دی. ده په ۳۹ کلنۍ کې ډېر ژر له دې نړۍ سترگې پټې کړې. خو ويويکانند هغه لومړنی شخص و، چې په انگرېزي ژبه کې يې هندو فلسفه تشریح کړه او په غربي نړۍ کې يې د یاد اسیایي مذهب د تبلیغ ابتدايي بنيادونو کېښودل. تر دې پخوا پخپله په غرب کې هم داسې مفکرین را پورته شوي و، چې غرب يې له هندو فلسفې سره آشنا کړ، چې په مثال کې يې شوپنهاور (۱۸۶۰ - ۱۷۸۸)، ایمرسن (۱۸۸۲ - ۱۸۰۳) او میکس مولر او داسې نور یادولی شو. خو پخپله د هند له لوري په دې ډگر کې لومړنی د یادونې وړ نوم ويويکانند دی. په ۱۸۹۴ کې دی د شیکاگو پارلمان ته ورغی او د یوه اجنبي مذهبي مشر په حیث ودرېده او خپله وينا يې په دې ټکو پیل کړه: د امریکا خویندو او وروڼو!

SISTERS AND BROTHERS OF AMERICA!

ټولو مذاهبو او فرقو ته د مينې په سترگه کتلی شي. زه يقين لرم، چې په راتلونکي کې به د روشن فکر انسانيت مذهب همدا ادويتا وي. هندوانو ته دا امتياز ورکولی شو، چې دوی له نورو نه مخکې دې نظريې ته ورسېدل. خو عملي ادويتا چې ټول انسانيت ته د ځان په سترگه وگوري او د ځان غوندې برخورد ورسره وکړي، په هندوانو کې هېڅ کله نه ده پيدا شوې. بلې خواته زما تجربه دا ده، چې که کوم مذهب تر کافي بريده دې مساواتو ته رسېدلی شي، نو هغه اسلام او صرف اسلام دی. له همدې کبله زه په دې فکر يم، چې د عملي اسلام له مرستې پرته، د ويدانت نظريات که هر څومره غوره او هيښوونکي هم وي، د ټول انسانيت لپاره بې ارزښته دي يا بې ارزښته کېدلی شي. زموږ د مور وطن لپاره، چې د دوو سترو نظامونو هندويزم او اسلام د يووالي مرکز دی، د ويدانت مغز او د اسلام جسم يوازینی هيله ده.

زه يې د خپل زړه په سترگو وينم، چې د مستقبل روغ هندوستان له اوسنيو

د مخاطب کولو دا انداز يې دومره ځانگړی و، چې تر څو دقيقو پورې په ټول تالار کې د لاسونو پرکا وه. د امريکا وگړي چې د آغلو او بناغلو (ليډيز او جنتلمن) په څېر وچو عبارتونو سره عادي و، له ورورۍ ډک دې خطاب ډېر زيات اغېزمن کړل. په دې سفر کې ويويکانند تر يوې مودې په امريکا کې ليکچرونه ورکړل او هلته يې د لومړني ويديک مرکز بنسټ کېښود.

په دې وروستيو کې د سوامي ويويکانند د انگرېزي ليکونو ټولگه په ٤٥٠ مخونو کې چاپ شوه. په دې ټولگه کې يې ډېر دلچسپ ليکونه راغلي، چې د سوامي صاحب د ژوند او افکارو په اړه ډېرې زياتې خبرې راته لري. دلته يې مور د ١٧٥ مې شمېرې ليک ترجمه را اخلو. سوامي صاحب دا ليک له الموه سيمې نه په ١٠ جون ١٨٩٨ کې ليکلی دی:

«ادويتا (يانې په خدای او مخلوقاتو کې ثنويت نشته، ټول يو دي) په مذهبي او فکري نړۍ کې وروستی حرف او يوازنی دريځ دی، چې يو شخص ترې

گڊوڊيو او اختلافونو راوتلی او پرتمين او
نه ماتبدونکی هبواد تري جوڙ شوی، چي
ترشا يي د همدې ويدانتي مغز او
اسلامي جسم لاس دی.

I SEE IN MY MIND'S EYE THE FUTURE PERFECT
INDIA RISING OUT OF THIS CHAOS AND STRIFE,
GLORIOUS AND INVINCIBLE, WITH VEDANTA
BRAIN AND ISLAM BODY.

ورسوو. اصلي مسئله د مخلوق او مخلوق
ترمنځ د اختلاف او تفرقي له منځه وړل
دي، نه د مخلوق او خدای ترمنځ. نو
ځکه په نسلي بنياد مو چي د مخلوق يو
رنگي ومنله، نو دغه مقصد مو هم ترلاسه
کړ. له دې وروسته دغه اړيکه تر خدای
پورې رسول، له مقصودي پلوه يوه بي
گتې هڅه ده او له عملي پلوه د ثبوت او
پوهاوي وړ هم نه ده.

بله خبره دا ده، چي د وحدت وجود
نظريه چي ومنو، نو بيا يوازې خدای او
انسان د يوه کل اجزا نه جوړېږي، بلکي
انسان او لېوه هم په يوه سطحه کي
راځي، هغه که بيا انساني لېوه وي يا
حيواني لېوه. په دې معنا چي د اختلاف
او تصادم مسئله چي اصل مقصود وه،
هغه په يوه نوي بڼه بېرته زموږ مخي ته
درېږي.

بي له شکه چي په ادويتايزم (د
خدای او مخلوق ترمنځ د يووالي په
نظريه) کي فلسفيانه بنکلاشته ده. خو
دا هم يو حقيقت دی، چي له انساني
ورورگوي سره يي هېڅ ډول نېغه راشه
درشه نشته، حال دا چي د پخوا زمانې
فيلوسوفانو په همدې موخه د دې نظريې
بنياد ايښی و. حقيقت دا دی، چي د
وحدت الوجود په پرته د وحدت اله او د
بني آدم د وحدت عقیده د انساني
ورورگوي او مساواتو لپاره بالکل کافي
بنياد دی، او د اسلام تاريخ لږ تر لږه د
تجربې تربریده، د دې خبرې ډېر واضح
ثبوت راکوي.

د ورورگوي او مساواتو فکري بنياد
هغه مهال په لاس راځي، چي کله په
دې پوه شو، چي ټول انسانان د يوه آدم
اولاده دي. له دې وروسته دا مهمه نه
ده، چي د نسب سلسله تر خدایه پورې

اسلام یو نوی ځواک ور پېرزو کړ

فریده خانم

ویلې. خو چې هغوی ووژل شوو، له سترگو نه یې اوبښکې او له زړه نه یې شعرونه را وورېدل. په دواړو ورونو، په تېره صخر پسې یې خورا دردناکې مرثیې ولیکلې. خنساء به پرلپسې مرثیې ویلې او ژړل به یې، تر دې چې د دواړو سترگو دید یې ختم شو.

د مکې له فتحې وروسته له خپلې قبیلې سره نبي کریم ص ته راغله او د اسلام ټیکری یې په سر کړ. ویل کېږي،

خنساء (۲۴ هـ) د اسلامي دورې شاعره وه. اصلي نوم یې تماضر بنت عمرو بن الثريد سلمية دی. خنساء یې لقب و. وروسته په همدې نوم مشهوره شوه.

خنساء په لویه کورنۍ کې نړۍ ته راغله. پلار یې د مضر د قبیلې د بنو سلیم مشر و. دوه ورونه یې د جاهلیت په جگړو کې ووژل شوو. دې پېښې ډېره ودردوله. د خپلو ورونو له مړینې مخکې یې تر دوو یا دريو شعرونو ډېر نه شوی

نښې وړتيا خاوندانو خپل عمر ونه او ابزار و وسايل په بې معنا غونډې سياسي مبارزو او غوغاوو کې ضايع کړل.

سيد جمال الدين افغاني وويل: که د اروپا خلکو ته په سمه توگه د اسلام دعوت وشي، نو دوی د اسلام منلو ته پوره اماده دي، ځکه اروپايانو چې اسلام او نور اديان په مقايسوي ميتود وڅېړل، نو ويې ليدل چې په عقیده او عمل کې د اساني له مخې په دواړو کې ډېر زيات فرق دی. او په لويديځو قومونو کې د اسلام منلو ته تر ټولو ډېر نږدې خلک د امريکا وگړي دي. د دې وجه دا ده، چې د دوی او اسلامي ملتونو ترمنځ هغسې پخوانۍ دښمنۍ نشته، چې د مسلمانانو او اروپايي قومونو ترمنځ موجودې دي.

اسلام ته د غربيانو د پام کولو لپاره تر ټولو لويه ذريعه قرآن دی. د قرآن دعوت د سوچه اسلام په لور بلنه ده. خو دوی چې د قرآن کریم د منونکو ويجاړ حالت ته گوري، نو له دې امله له قرآن کریم نه واټن نيسي. اوس که مور غواړو، چې نور قومونو اسلام ته را مات شي، نو لومړی بايد پر هغوی حجت ودروو، داسې چې مور خپل ځان په اسلامي صفاتو ورنگوو.

چې پيغمبر ﷺ ته يې خپل څو شعرونه وويل، پيغمبر ﷺ ډېر زيات ورنه متاثر شو او ويې فرمايل: «نور هم ووايه خنساء»، بيا يې څو نور شعرونه هم ورته زمزمه کړل. خو د پېغلتوب په زمانه کې چې کومې نښې د خپل ورور مرگ ونه شو زغملی، اسلام دومره ځواک ور وبانښه، چې په زړېدون کې يې خپل ټول زامن د خدای په لاره کې قربان کړل. څلور زلمي زامن يې و. څلور واړه يې د قادسيې جگړې ته اماده کړل. څلور واړه ولاړل او څلور واړه په جگړه کې شهيدان شوو. کله چې خبره شوه، چې زامن يې شهيدان شوي، نو د ژړا او وېرنو په ځای يې ډېر په صبر او سکون دا خبره واورېده او بيا يې وويل، «د هغه خدای شکر په ځای کوم، چې د خپلو زامنو په شهادت يې ماته عزت را وبانښه او په دې هيله يم، چې هماغه خدای به مې له هغوی سره يو ځای کوي.»

په ١٨٨٤ کې سيد جمال الدين افغاني او مفتي محمد عبده په پارس کې وو، دوی په دې خبره پوه وو، چې لوی کار دا دی، چې په غربيانو کې بايد اسلام خپور شي او د دې کار مؤثره لاره قرآن کریم دی. خو دوی او له دوی وروسته ټولو د

کړی و. له ده نه خلکو ته ډېره زیاته گټه رسېدلی شوی. خو ده خپل ټول پام سیاست ته واړاوه او پایله یې دا شوه، چې د ده استعداد او وړتیاوې بېکاره ولاړې.

زه حیرانه یم، چې په اوسنۍ زمانه کې ټول د ښو وړتیاوو مسلمانانو او د دوی مهالنیو خپرونو خپله ټوله توجه سیاست ته اړولې ده او د تعلیم او تربیې له کار نه یې مخ اړولی دی، چې تر بل هر شي ډېر مهم او د نورو ټولو شیانو د ملا تیر جوړوي.

سید جمال الدین د ډېرو عجیبو او نادرو کمالونو سړی و. که دوی د تعلیم او تربیې په برخه کې کار کړی وای، نو اسلام ته به یې ډېره زیاته گټه رسولې وه. زه چې په پاریس کې وم، نو دا خبره مې ورته وکړه، چې «له سیاست نه به تېر شو او د حکومت له سترگو لرې د زلمیانو او ځوانانو تعلیم او تربیې ته به کار ووايو. که داسې وکړو، نو په لسو کلونو کې به زموږ یوه ډله اماده شي او دغه ډله به په ټوله نړۍ کې د اصلاح او تبلیغ کار په ډېر بريالیتوب سره سرته ورسوي.» خو ده ځواب راكړ، چې «ته حوصله ماتوونكې خبرې كوي.»

که نه وي، بیا خپل ځان پوره مسلمان نه شو گڼلی.

د قرآني لارښوونو د فضایلو په هکله سید افغاني وویل: همدا قرآن هغه کتاب دی، چې له فلسفي لارې یې حقایقو ته د رسېدو لاره روښانه کړه. د قرآن کریم په گڼو آیتونو کې دا ډول پوښتنې راغلې دي، چې داسې ولې، هغسې ولې؟ او له مخاطب نه غوښتل شوي دي، چې دې پوښتنو ته معقول ځوابونه ووايي. او فلسفه له دې ډول پوښتنو پرته بل هېڅ هم نه ده.

دوی وویل: د قرآن کریم له نزول مخکې عرب خلک په ډېر لوېدلي حالت کې وو. خو ١٥٠ کاله نه و تېر شوي، چې د خپلې زمانې اباده نړۍ یې فتحه کړه. او د نړۍ له نورو اقوامو نه په سیاست، علم، فلسفه، صنعت، تجارت او هر شي کې وړاندې ولاړل، او په خدای قسم دا ټول د قرآن کریم برکت و. هغه قرآن چې د پخوانیو قومونو د هدایت لپاره کافي و، نو نن ورځ هم دا کتاب د اوسنیو قومونو د هدایت لپاره بالکل کافي دی.

سید جمال الدین لوی عالم و او د اسلام او مسلمانانو په حقیقت یې ډېر ښه ځان پوه

دا بریا یوازي د جذباتي اقدام پایله نه وه، دا بریا د سنجول شوي پلان په مټ ترلاسه شوه

تر لرې لرې ساحو پورې یې یوه کښتۍ هم روغه پرې نه ښوده، چې اسلامي لښکر له سیند نه پرې تېر شي.

سعد بن وقاص په سبا ورځ په خپل اس سپور شو او په دې خبره سیند ته ور کوز شو:

نستعين بالله ونتوكل عليه حسبنا الله ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله العظيم. «له خدایه مرسته غواړو، پر هماغه توکل کوو. خدای راته کافي دی او هماغه غوره مرستندوی دی. له ستر خدای پرته له هیچا سره هم ځواک او قوت نشته.»

د سعد بن وقاص په لیدو نور کسان هم زړور شوو او ټول لښکر له خپلو اسونو سره سیند ته ور گډ شو. لښکر له نیمايي نه ډېر له سیند نه تېر شوی و، چې په

«بحر ظلمات میں دوڑا دیئے گھوڑے ہم نے» د علامه اقبال د دغې مسرې په څېر خبرو، چې د ظلمتونو په بحر کې مو اسونه وځلول په مسلمانانو کې د جذباتي او بې سنجشه اقدامونو ذهنیت روزلی دی. حال دا چې پخپله په دې شعر کې یوې داسې پېښې ته اشاره شوې ده، چې هغه یو سنجول شوی اقدام و، د جذباتو په تاثر کې وهل شوی څېز نه و. په ۱۶ هـ کې اسلامي لښکر د سعد بن وقاص په رهبري د عراقي سیمو په فتحو کې بوخت و. د بهره شیر له فتحې وروسته یې مخې ته د دجلې سیند غځېدلی و او بلې خوا ته یې د ایرانیانو مهم ښار «مداین» و او هلته ایرانیانو ډېره مضبوطه کلا جوړه کړې وه. ایرانیانو له بهره شیر نه د تېښتې پرمهال د دجلې پل مات کړ او

نو خپل لښکر ته يې وويل، «په تاسې کې داسې زړور مشر څوک دی، چې د خپلې ډلې په ملتيا دا ژمنه وکړي، چې له سيند نه د تېرېدو په وخت به مو د دښمن له احتمالي بريد نه وژغوري.» ايراني پوځونو چې د دجلې په سيند کې پر نښتي اسلامي لښکر غشي وروول پيل کړل، نو د عاصم بن عمرو ډلگۍ سمدستي لاس په کار شوه. دې ډلگۍ په ايراني غشي ويشتونکو پرلپسې دومره زورور غشي وار کړل، چې هغوی يې دفاعي حالت ته اړ ويستل. ايراني سرتېري په لوی شمېر تپيان او هلاک شول، تر دې چې د تېښتې لاره يې ونيوله. په دې شېبو کې اسلامي لښکر له سيند نه واوښت او بلې غاړې ته ورسېده، او هلته يې پر ايراني لښکر له سخت يرغل وروسته د مدين ښار ونيوه.

دې وخت کې ايراني لښکر، چې د سيند بلې غاړې ته ولاړ و، د غشيو باران پرې ووراهه.

په سيند کې ولاړ لښکر د دې ناڅاپي مصيبت مقابله نه شوی کولی. نو هغه څه و، چې دا پوځ يې له تباه کېدو وژغوره؟ دا کوم تصادف نه و، او نه مازې د جذباتو معجزه وه. يو سنجول شوی پلان و او هر څه چې وشول، ټول د هغه پلان له مخې و، چې له مخکې نه يې سنجولی و.

د دې حالت له پېښېدو وروسته سعد بن وقاص منظمه مشوره وکړه. سره له دې چې سعد بن وقاص په الهي نصرت باندې د باور له مخې سيند ته ور کوز شوی و، خو په خوا کې يې ټول حالات په بشپړ ډول خپرلي او د راغلي آفت اټکل يې دمخه لا لگولی و. تاريخ راته وايي، چې کله چې سعد بن وقاص په سيند باندې د اس دور گډولو اراده وکړه،

د اختلاف زیان تر کومه رسپري

گډون کړی وو. عبدالله بن محمد بن حنفيه بن علي بن ابي طالب په همدې دوهمې ډلې پورې تعلق درلود. د محمد بن علي زوی ابراهيم و، چې په ۱۲۴هـ کې د خپل پلار له مړینې وروسته د دې غورځنگ «امام» وټاکل شو. ابو مسلم خراساني چې د عباسي سلطنت په قيام کې يې مهمه ونډه درلوده، يو عادي کاريگر و، چې د اسونو زینونه به يې جوړول. د ابو مسلم غوره شخصیت او بې جوړې صلاحیت ته په کتو امام ابراهيم دی د خپل هدف لپاره وگماره او د خپل استازي په توگه يې خراسان ته ولېږه.

عباسيانو چې غلبه وموندله، نو د بنو امیه په فرد، فرد پسې وگرځېدل او له تبغه يې تېر کړل. تر څو په راتلونکي کې يې سياسي واک ته هېڅ ډول گواښ پاتې نه شي. په دې زمانه کې امام ابراهيم، ابو مسلم ته ډېر په ټينگار وليکل، چې «په خراسان کې هېڅ عربي ژبی ژوندی مه پرېږده.» په خراسان کې

له عربستان نه د اسلام سېلاب راپورته شو او په شاوخوا هېوادونو داسې خپور شو، چې د هغو ژبه او تمدن يې هم ور بدل کړل. دا پېښه يوازې يوه استثنا لري، او هغه ايران دی. په تاريخ کې يو مهم سوال دا دی، چې اسلام د خپلو گاونډيو هېوادونو ژبه او تهذيب ور بدل کړل، خو په ايران کې يې د مذهبي بدلون په برخه کې له کاميابېدو سره، سره د هغې سيمې ژبه وربدله نه کړه.

د دې سوال ځواب د امويانو او عباسيونو په سياسي جگړو کې لټولی شو. د اموي خلافت په ځای د عباسي خلافت د پاڅون غورځنگ په دوهمه هجري پېړۍ کې پيل شو. په دې غورځنگ کې يوې خوا ته هغه خلک وو، چې له سياسي ارادو سره را پورته شوي وو، چې د دې ډلې مشر محمد بن علي بن عبدالله بن عباس بن مطلب و. بلې خوا ته مذهبي خلک وو، چې د اصلاحي جذبې له مخې يې په دې غورځنگ کې

سيمې ژبه، کلتور او تمدن هم عربي کړي. دوی د دې سيمې د مذهب په بدلولو کې خو بريالي شوي وو او اوس د ژبې او تمدن د بدلون عمل په ډېر برياليتوب سره روان و، خو د ابو مسلم له لوري ډله بيزې وژنې دې ټول عمل ته د پای ټکی کېښود. ايراني ژبه او ايراني تمدن بېرته د مرگ له خولې ژوندی راووت. ايران او خراسان چې د مصر، شام او عراق غونډې به نن ورځ د عربي نړۍ برخه وه، بېرته يو فارسي وطن شو. په تاريخ کې ډېر ځله داسې پېښې شوي دي، چې د سياسي سربازانو د سياست بازيو له لاسه د سمون او رغونې ډېر اړين کارونه نيمگړي پاتې شوي او وروسته يې خورا دردوونکې پايلې لرلې دي. د څو کسانو د لنډمهاله خواهشاتو او غرايزو له امله قومونو او هېوادونو تر پېړيو پېړيو پورې ډېر بد وضعيت گاللی دی.

د بنو اميه پلويان همدا عرب قبایل وو، چې د خراسان له فتحې وروسته يې هلته استوگنه غوره کړې وه. له دې پرته د خراسان اصلي وگړي، چې نوي مسلمانان شوي وو، هغوی په اسانه عباسي واک ته غاړه ايښودلی شوه. خو ډېره اندېښنه له عرب قبایلو وه، چې هسې نه د عربيت له امله د بنو اميه ملاتړ وکړي او د نوو واکمنو لپاره سرخوږی جوړ کړي.

ابو مسلم ايراني نسله و او له دې امله ده خپله هم غوښتل، چې خپل هېواد د عربو له استيصال نه وژغوري. د امام ابراهيم عباسي له لارښوونو وروسته خو ابو مسلم د خپلې خوښې په دې کار کې لا ډېر زړور شو. ده په خراسان کې ټول عربي مېشته وگړي له يوې مخې ختم کړل. دا عرب قبایل چې په خراسان کې اباد و، د نورو گاونډيو هېوادونو په څېر دلته هم په دې هڅو کې وو، چې د دې

د پند شيبې

دېره زبنسته ژبه وويل، چې که نفوس مو کنترول نه کړ، نو يوه ورځ به داسې راشي چې د غلې د کمښت له لاسه به يو پاکستانی، بل پاکستانی ژوند کباب کړي او وبه يې خوري. خو د خوشالي ځای دا دی، چې په دې وخت کې به زه ژوندی نه يم.

امير محمد خان پر سپتمبر ١٩٦٦ کال کې د والي له دفتر نه استعفا ورکړه. او خپل پلرني ټاټوبي کالاباغ ته راستون شو. دلته يې کښتونه او باغونه وو. خو په کاله کې يې د ځمکو په سر لانجې را پورته شوې. بالاخره يوه ورځ ده پخپله د خپل زوی ملک محمد اسد خان په خلاف توپک راپورته کړ. په خپل زوی يې دز وکړ، خو مرمی يې د زوی اوږه ټپي کړه او ترې تېره شوه. اوس د زوی نوبت و. زوی يې شپږ مرمی د پلار په سينه کې ور خښې کړې. امير محمد

د لويديځ پاکستان والي امير محمد خان (مړ ١٩٦٧ء) په اروپا کې د زراعت په څانگه کې لوړې زدکړې کړې وې. د ولسمشر ايوب د حکومت په دوره کې په پاکستان کې د «زرغون انقلاب» لپاره هسکه شمله بايد امير محمد خان ته ور وتړو، چې په دې وخت کې د پاکستان د خوړو او کرنې د کميسون مشر و او وروسته د خپلو خدمتونو لپاره د والي مقام ورکول شو. امير محمد خان د مشرقي تمدن يوه بشپړه بېلگه وه. دی د ولايت په مقام کې په روژې او لمانځه کلک ولاړ انسان و او د کور ښځې به يې همېش په پرده کې اوسېدې.

د پاکستان په دريم پلان کې چې د نفوسو د کنترول په خاطر دېرش کوربه بوديجه ځانگړې شوې وه، نو امير محمد خان يې دېر سخت مخالفت وکړ. خبره دېره لويه شوه، تر دې چې صدر ايوب په

دنيا په خوا کې يوه بله دنيا هم شته، چې له اوسنۍ دنيا سره متوازي خپل بېل وجود لري. هغه دنيا زموږ له دنيا نه ډېره پايداره ده، خو دا چې هغه دنيا د دې دنيا، ضد ده، نو ځکه هغه بله دنيا په سترگو نه ليدل کېږي.

دا هماغه خبره ده، چې په قرآن کریم کې ١٥٠٠ کاله پخوا شوې وه. قرآن ويلي و، «او د هر شي مو جوړې پيدا کړې دي چې تاسې نصيحت واخلي. هر شي چې جوړه لري، نو د دې دنيا جوړه چېرته ده، چې دواړه سره يو ځای شي او بشپړ شي» (ذريات - ٤٩)

د دنيا دغه جوړه (آخرت) پنځوويشت کاله پخوا يوازې يوه قياسي خبره وه، خو نوي علم د ساينسي روشونو په مټ د هغې وجود په ثبوت ورساوه. دې ته ورته ډېرې نوې موندنې دي، چې په اوسنۍ زمانه کې يې الحاد په يوه بې بنياده خبره بدل کړی دی، او که د دې روشونو په مرسته علم کلام ترتيب شي، نو دا به د لرغوني علم کلام په مقابله کې داسې وي لکه د تلوار په مقابله کې اټوم بم.

خان ځای په ځای ساه ورکړه. هغه شخص چې د نفوسو کنټرول يې ناروا باله او د همدې په سر يې گوزنري پرې ايښې وه، د خپل زوی په خلاف توپک په لاس ودرېده، سره له دې چې په دې نښته کې ځوان زوی په بوډا پلار برلاسی شو او پايله يې په برعکس شکل راووته.

مولانا شبلي نعماني (١٩١٤ - ١٨٥٧) اتيا کاله پخوا په خپل کتاب الکلام کې ليکلي و، چې د «راتلونکې نړۍ» وجود د عقل په مټ نه شو ثابتولی. تر دې پخوا امام غزالي هم دا خبره کړې وه. خو نن ورځ د موجوده دنيا په څېر د بلې دنيا وجود يوه ثبوت شوې پدیده گرځېدلې ده. لاندې مو يوه بشپړه مقاله راوړې او دا مقاله د دې يو مثال دی، چې عصري علومو په څه ډول هغه مذهبي حقايق «په عقلي ډول» په ثبوت رسولي، چې پخوا يوازې د قياسي بحثونو سوژې گڼل کېدلې.

د ساينسي روشونو په مټ حقيقت لټوونکي اوسمهال په دې نظر دي، چې کاینات جوړه يې خاصيت لري. زموږ د

دلته يوه بله مخفي دنيا ده چې زمور له نړۍ سره متوازي وجود لري

ساينسپوهان ترې ناخبره وو. ده وويل، چې «د دې ذرې کتله د الکترون په اندازه ده، خو چارج يې له الکترون سره مخالف دی، او دې ذرې ته انټي الکترون نوم کارولی شو.» په ۱۹۳۲ کې انټي الکترون کشف شو. کې انډرسن دغه الکترون په کایناتي وړانگو کې کشف کړ او پازيټران نوم يې پرې کېنود. دا لومړنی انټي ذره وه، چې

تر ۱۹۲۸ کاله پورې ساينسپوهان په دې اند وو، چې اټوم يوازې د دوه ډوله ذراتو مجموعه ده: پروټون چې مثبت چارج لري او الکترون چې منفي چارج لري. خو په همدې کال پال ډيراک، چې مبتکر او رياضیکی ساينسپوه و، د ذراتو په اړه يوه نوې نظريه وړاندې کړه او د نوي قسم ذراتو د امکان خبره يې وکړه، چې تر اوسه پورې تجربې

نيوٽرون يو انٽي پروٽون هم لري او داسي نورې ذرې هم. په دې برخه کې تر دې دمه يوازې درې استثناوې منل شوې دي: فوٽون او دوه ډوله نورې ذرې.

انسان وپېژندله. له هغې ورځې تر ننه پورې له ٣٥ نه ډېر د اټوم ابتدايي ذرات پېژندل شوي او که د هستې ټولې ذرې وشمېرو، نو شمېر يې ٢٠٠ ته رسېږي، ځکه چې د اټوم هره ذره يوه ضد ذره هم لري. پروٽون يو ضد پروٽون هم لري.

د جوړه يي ذرو بنيادي خاصيت دا دی، چې کله له يو بل سره يو ځای شي، نو دواړه يو بل فنا کوي، خو دغه فنا د مادې د کلي فنا کېدو په معنا نه وي، هغسې چې ځينې فيلسوفان فکر کوي. په ساينس کې د «فنا» اصطلاح په دې معنا کارېږي، چې يوه ابتدايي ذره د مادې يا انرژي په يوه بل شکل باندې بدلېږي. مثلاً د پروٽان شکل هم اخيستلی شي، چې په صفر کتلې کې موندل کېږي. د مثال په ډول پازيټرون چې له الکترون سره ټکر وکړي، نو سمدستي يو بل فنا کوي او دوه فوټونونه منځته راځي. د دې معنا دا ده، چې د اټوم او انٽي اټوم ټکر په خورا لوړه کچه انرژي توليدوي. په اصل کې د مادې او انٽي مادې د فنا کېدو په پايله کې له يورانيم نه د توليد شوې انرژي په پرتله زر چنده او د ترمو هستوي انرژي په پرتله ١٣٣ چنده ډېره انرژي توليدېږي، چې په دې ډول به يوه ورځ انسان وتوانېږي، چې د انرژي نه ختمېدونکو سرچينو ته لاسرسی پيدا کړي.

هايډروجن يو آيزوټوپ دی، چې په خپله هسته کې يو پروٽان او يو نيوټرون لري، خو اوس به د انٽي ديوتريوم هسته له يوه انٽي پروٽون او يوه انٽي نيوټرون نه رغېدلې وي. د همدې نږدې وختونو خبره ده، چې ساينسپوهانو انٽي ديوتريوم هم کشف کړ. په دې باندې انٽي اکسيجن، انٽي اوسپنه او داسې نور هم قياس کولی

يو ځل مو چې انٽي ذره ومنله او وجود يې په ثبوت ورسېده، نو طبعاً د دې نتيجه دا ده، چې ساينسي فکر به انٽي هسته او انٽي اټوم هم په نظر کې نيسي. مثلاً په يوه انٽي هايډروجن اټوم کې به د منفي چارج يو انٽي پروٽون هم وي او په شاوخوا کې به يې د مثبت چارج الکترون (پازيټران) هم تاوېږي. ديوتريوم، د

فوتون په مرسته پېژنو، چې د برقي مقناطیسي وړانگو ذرې دي. اوس که انتي نړۍ وجود لري، نو هغه به هم له ځانه دغه ډول فوتونونه خپروي، چې په ورته وخت کې ذرې هم دي او انتي ذرې هم. انتي نړۍ که لرې وي یا نږدې، خو امکان یې شته چې رڼا یې د فوتون په شکل کې وي، چې مسلسل مور ته را رسېږي. خو مور دغه فوتونونه د خپلې مثبتې نړۍ د شیانو له نور څخه بېلولی او په سترگو نه شو لیدلی. په اصل کې نیوټرینونه باید د انتي نړۍ په پېژندو کې راسره مرسته وکړي. خو نیوټرینونه او انتي نیوټرینونه خورا فراري ذرات دي او نیول یې ډېر مشکل کار دی.

شو. طبیعي ده، چې له دې وروسته به بل گام انتي ماده او انتي دنیا وي.

زموږ په دنیا کې ټولې انتي ذرې په بې ثباته شکل کې دي. خو په انتي دنیا کې به ټولې ذرې په ثابت حالت کې وي. ځکه چې د ټولو اټومونو هستې به منفي چارج لري او ټول الکترونونونه به مثبت چارج لري. د انتي نړۍ وجود له عقل نه ډېره لرې خبره نه ده. له آره خو د دغه ډول انتي نړۍ د وجود امکان په لومړي ځل په ۱۹۳۳ء کې ډیراک په یوه لیکچر کې وښوده. خو تر اوسه پورې هېڅ ساینسپوه د دې خبرې پخلی نه دی کړی.

په دې لاره کې پراته مشکلات څه دي؟ په خپله دنیا کې مور لرې شیان د

گن شمېر ساینسپوهان په دې فکر دي، چې انتي نړۍ له مور نه بېله او زموږ له نړۍ سره متوازي وجود لري. که کاینات یوازې د ذرې او انتي ذرې له پلوه نسبي نه وي، بلکې د مادې او انتي مادې له پلوه هم نسبي وي، نو بیا خو له انتي مادې نه جوړه شوې یوه بله دنیا هم باید وجود ولري. د سترې چاودنې (Big Bang) نظریه په دې فرضیې ولاړه ده، چې شاوخوا ۱۰ یا ۲۰ بیلیونه کاله پخوا ټوله ماده په جامد حالت کې د ابتدایي اټوم په بڼه موجوده وه او د فوتون انرژي یې لرله. که کاینات په رښتیا متناسب وي، نو له لویې چاودنې سره به فوتون، د مادې او انتي مادې په حالتونو کې یو ځای شوي او د نړۍ او انتي نړۍ د جوړولو لپاره به وبله بېل شوي وي. دا نظریه لومړی ځل سویډني ساینسپوه آسکر کلین وړاندې کړه. د دغې نظریې په اساس مشهور ستورپوه هینز الفوین

په ١٩٦٣ء کې د بېلوالي د ميکانيزم احتمال څرگند کړ، داسې چې په يوه کهکشان کې ماده او انتي ماده دواړه موجود وي. خو تر اوسه پورې د دغه ميکانيزم تگلاره نه ده ټاکل شوې، چې له مخې يې دا معلومه شي، چې د يوه پېژندل شوي کهکشان په خوا کې دې بل انتي کهکشان هم وي او يا دې زموږ په نړۍ پورې تړلې يوه بله انتي دنيا هم موجوده وي.

منفي وي، په ظاهر کې تر ډېره پورې انتي نړۍ ده.

د شوروي اتحاد ډاکټر گستاف نان د رياضياتو په مټ د منفي انتي نړۍ په هکله دومره پخې خبرې کړې دي، چې ان مخالفين يې هم د ډېر متوازن تصور په سترگه مني. د ډاکټر نان په انتي نړۍ کې هر شی - مکان، زمان او ماده - له يو بل نه په مخالف جهت کې د فرار په حال کې دي. له تيوريکي پلوه دا خبره ناممکنه نه ده. په دغه ډول انتي نړۍ کې هم هماغه فطري قوانين يا په بله وينا، د فطرت قوانين د عمل په حال کې دي، چې زموږ په نړۍ کې دي. خو موږ چې خپله دنيا پېژنو، نو بيا دا انتي دنيا چېرې ده؟ آيا نن ورځ موجوده ده؟ آيا د «لويې چاودنې» له ابتدايي اتوم نه پخوا موجوده وه؟ د دغې انتي نړۍ وجود موږ په دې ډول ډېر ښه درک کولی شو، چې

تر دې ځايه پورې موږ په انتي نړۍ غور وکړ، چې يوازې منفي ماده په کې وي. دا د ډيراک انتي نړۍ وه. خو موږ پوهېږو، چې ټوله ماده او ټول جسمونه په مکان کې حرکت کوي او په زمان کې وجود لري. زموږ په دنيا کې دا درې واړه - ماده، زمان او مکان - مثبت دي. د ډيراک انتي نړۍ چې موږ يې په تلاش کې يو، هغه به يوازې منفي ماده وي، حال دا چې زمان او مکان به يې مثبت وي. خو د الجبر د منفي قيمتونو په څېر موږ د منفي زمان او منفي مکان احتمالي وجود هم منلی شو. په داسې حالت کې درې واړه توکونه - زمان، مکان او ماده - د انتي نړۍ اوه بېل وجودونه جوړوي. زموږ مثبتې دنيا چې ورسره يو ځای شي، نو ټولټال اته وجودونه به شي. د انتي نړۍ له اوو وجودونو څخه يو يې، چې مکان، زمان او ماده درې واړه به يې

سترگو نه ليدل کېږي. تر دې دمه يو بليک هول هم د اثبات تر بريده نه دی پېژندل شوی، خو ډېری ستورپوهان په دې باور لري، چې کواسر او پولسار په اصل کې بليک هولونه دي، چې د غازونو د اېکسري وړانگو د خپرېدو له لارې خپل وجود راته بښي.

د امکان له پلوه په کاینات کې وایټ هولونه (سپين غارونه) هم شته دي. د دغو غارونو په مرسته ماده يا وړانگې په يوه نا معلوم ډول په فضا کې خپرېدلی شي. خو آیا د بليک هول او وایټ هول ترمنځ کومه اړيکه شته؟ و دې شي، چې يوه داسې وسيله به وي، چې دواړه به له يو بل سره نښلوي او د دې امکان هم شته، چې په بليک هول کې غايه شوې ماده به بېرته په يوه وایټ هول کې ځان ښکاره کوي. د دوکتور نان په اند، بليک هول وایټ هولونه د نړۍ او انتي نړۍ ترمنځ د مرکز په توگه منلی شو. خو تر دې دمه دا ټولې خبرې فرضيې دي. د نان په انتي نړۍ کې د منفي چارج جسمونه په زماني بعد کې سفر کوي. په دې معنا چې دغه نړۍ د معکوس زمان

په دې انتي نړۍ کې هر څه په سرچپه حالت کې ومنو او بله دا چې دغه انتي نړۍ د ابتدايي اټوم په شکل کې جامده نه وه. بيا يو لوی انقلاب پېش شو، زمان ودرېده او انتي نړۍ د مثبتې نړۍ حالت غوره کړ او همدا نن ورځ زموږ دنيا ده.

د دغه ډول يوه حالت لپاره هېڅ شی هم ناممکن نه دي. مگر دوکتور نان وايي، چې دغه پېښه د ساينس د معلومو تيوريو او قوانينو په مټ نه شو بيانولی. دی په دې اند دی، چې هغه ضد دنيا نن ورځ هم شته ده، خو له مور نه خپلواکه او زموږ له نړۍ سره متوازي خپل بېل وجود لري. د نړۍ او انتي نړۍ ترمنځ څه اړيکه ده؟ آیا د ارتباط يوه داسې آله شته، چې زموږ دنيا له انتي دنيا سره پرې تعلق ټينگ کړي؟ ماده او انرژي له «هېڅ» څخه نه شي پيدا کېدلی. او دا هم امکان نه لري، چې له اغېز پرېښودو پرته فنا شي. خو تاسو يو «بليک هول» په نظر کې ونيسئ. بليک هول له منځه تللی ستوری دی، چې د جاذبې زوروره قوه يې رڼا ته اجازه نه ورکوي، چې ترې خپره شي او په دې ډول دغه ستوری په

دول د اتحاد، خپلمنځي نفي او اتحاد، او له خپل مخالف سره د مقابلي حالتونه دي. کاینات را ټولپيري او پراخپيري او همدا د نړۍ د پېښو اصلي ريښه ده.

کاینات دی. نښايي کاینات او انتهي کاینات به له يو بل سره په يوه تړلي او يو بل پورې بل تعلق لري. هره دنيا د بلې دنيا په مقابل کې يوه انتهي دنيا ده. دا يو

او د اصلاح جذبي چې په سياسي ارادو بدلې شي

، او بيا د راضي بالله (٣٢٩ - ٢٩٧). ياده دې وي، چې په پخوا زمانو کې «وزير» د لومړي وزير په معنا و، چې نن ورځ يې وزير اعظم هم بولو، ځکه چې پاچا به يوازې يو وزير درلوده، او ټول واک به يې د ده په لاس کې و. د مقتدر بالله په ابتدايي کلونو کې حامد بن عباس وزير و؛ نو کله يې چې علي بن عيسى الجراح د حامد بن عباس د مرستيال په توگه وټاکه، نو خلک ډېر زيات حيرانه شول. په دې اړه د يوه شاعر د نظم يو بيت داسې و، چې

ابو علي محمد بن علي بن مقله (٣٢٨ - ٢٧٢ هـ) ډېر بې ساری هنرمند و. ده لرغونی عربي ليک (کوفي ليک) اصلاح کړ او ډېر ښکلی او جامع ليک يې ترې ساز کړ. په لومړيو کې يې په شپږ دینارو مياشتني معاش په عباسي حکومت کې د کاتب دنده ترسره کوله. خو خپل فني کمال د خليفه تر درباره ورساوه او په دربار کې يې دومره مقبوليت ومونده، چې شاوخوا د درې پاچاهانو وزير پاتې شو. لومړی د مقتدر بالله عباسي (٣٢٠ - ٢٨٢)، بيا دهغه د ورور قاهر بالله (٣٢٢ -

اعجب من كل ما رأينا

ان وزيرين في بلاد

ژباړه: ډېره عجيبه خبره چې تر دې دمه مور ليدلې، دا ده، چې په يوه وطن کې دوه وزيران ټاکل شوي.

کولی شو. که ده له دې فرصتونو د ليکنې هنر او په دې پورې اړوند نورو برخو کې د

د ابن مقله دغو منصبونو د ده د فن په پرمختگ کې ډېره زياته مرسته ورسره

۱۱۵ کاله پخوا زمانه وه. د چاپ لرغونې نمونه له دې نه هم مخکې په پنځمه ميلادي پېړۍ کې په چين کې موندل شوې وه. په اروپا کې پرمختللی چاپ په پنځلسمه ميلادي پېړۍ کې گوتن برگ ايجاد کړ او بايبل يې پرې چاپ کړ. خو په اسلامي نړۍ کې د چاپ صنعت د نپولين په لاس په ۱۷۹۸م کې لومړی ځل مصر کې رانښکاره شو.

ابن مقله چې نه يوازې د ليکنې فن استاد و بلکې خورا هيښوونکی تخليقي استعداد يې هم درلوده. که ده خپل الهي استعداد په خپل مسلک کې کارولی وای، نو کاغذ، چاپ او دې ورته نور نعمتونه چې اسلامي نړۍ ته ډېر وروسته په لاس ورغلل، ښايي د ابن مقله په زمانه کې يې لا موندلي وای. خو ده پر دې قناعت ونه کړ، چې ځان تر يوه ټاکلي ډگر پورې محدود کړي. ده کولی شوی، چې په وزارت کې لاسته ورغلي فرصتونه د ليک او کاغذ او چاپ په پرمختگ کې وکاروي. خو د دې ټولو برعکس ده دغه فرصتونه د خپل عزت او شهرت لپاره د زینې په توگه استعمال

پرمختگ او څېړنې لپاره گټه اخيستې وای، نو نه يوازې عربي ليکدود به د خپل کمال هسکو ته رسېدلی و، بلکې و دې شي، چې د ليکنې او کتابونو په ډگر کې هغه اختراعات چې له ده وروسته وشول، د ده په زمانه کې لا رامنځته شوي وای. مثلاً کاغذ له ابن مقله نه اته سوه کاله پخوا په ۱۰۵م کې په چين کې اختراع شو. د کاغذ مخترع سائی لون و، چې د ابن مقله په څېر د چينايي امپراتورانو وزير و. په روسي ترکستان کې د عربانو او چينايانو د جگړو په ترڅ کې ځينې چينايان د مسلمانانو په لاس بنديان شول، دوی د کاغذ جوړونې په فن خبر و. مسلمانانو په سمرقند کې په دوی کاغذ جوړ کړ. تر دې وروسته په ۷۹۵م کې په بغداد کې د لاسي کاغذ صنعت رامنځته شو. خود ماشين په مټ د کاغذ جوړونې پروسه لومړی ځل په ۱۷۵۰م کې په هالينډ کې پيل شوه. د رولونو په شکل کې د کاغذ جوړونې صنعت په ۱۸۹۸م کې په فرانسه کې پيل شو. دغه راز د چاپ صنعت لومړی ځل غالباً چينايانو په ۷۷۰ء کې ايجاد کړ. دا د ابن مقله (۹۴۰ - ۸۸۵م) له زوکړې شاوخوا

توطيې له افشا کېدو وروسته د ابن مقله کور ته اور واچول شو. ابو احمد بن مکتفی يې په دېواله کې خښ کړ. خو د ابن مقله خپله ځيرکتيا په کار راغله. ده په تېښتې خپل سر وژغوره او بيا يې پنځه سوه زره ديناره خليفه ته ډالۍ کړل او بېرته يې وزارت ترلاسه کړ. خو د ده سياسي ارادو بېرته د ده لپاره ستونزې را پورته کړې. تر دې چې راضي بالله له وزارت نه معزول کړ او په کور کې يې بندي کړ او ښې لاس يې هم ور پرې کړ. بې له شکه چې دا د يوه فن کار لپاره ډېره سخته سزا وه. ابن مقله به د کور په بند کې له ځان سره گڼ اشعار زمزمه کول، يو شعر يې دا هم و،

ليس بعد اليمين لذة عيش

يا حياقي بانث يميني فبيني

ژباړه: له ښې لاس پرته د ژوند مزه نشته، اې زما ژونده! ښې لاس چې رانه بېل شو، نو ته هم رانه بېل شه.

شوی، چې په ښې لاس يې کولی شوی. بيا يې په خپل غوڅ شوي لاس هم قلم وتاړه او ليکل به يې پرې کول. ويل کېږي، چې د لاس د غوڅېدو مخکې ليک او له غوڅېدو وروسته د ليک ترمنځ

کړل. ابن مقله چې کله د وزارت منصب ته ورسېده، نو له ده سره هم هغه پېښه وشوه، چې ډېر کم داسې خلک ځان ترې ژغورلی شي، چې حالاتو لوړ مقام ته رسولي وي. د ده فني جذبات په سياسي ارادو بدل شول. د خاموشه اصلاحي کارونو په ځای د سياسي او نظامي تحريکونو رهبري ور له غاړې شوه او دا پلان يې جوړ کړ، چې قاهر بالله له تخت نه را وپرځوي او ابو احمد بن مکتفی د عباسي سلطنت واکمن کړي. دغه راز افشا شو او په ابن مقله تور پورې شو، چې ده د پوځ له مشر مونس خادم سره په ملگرتيا د قاهر بالله د حکومت د ختمولو توطيه گډه کړې ده. د

د ابن مقله بې ساری استعداد له دې هم اټکل کولی شو، چې کله يې ښې لاس پرې شو، نو په کين لاس يې د ليک تمرين پيل کړ. تر دې چې په کين لاس يې هم هماغومره ښکلی ليک کولی

يې هېڅ څوک فرق نه شي په گوته کولی. دغه باکماله انسان په ٥٦ کلنۍ کې په خپل کور کې زنداني له دې نړۍ نه سترگې پټې کړې.

ابن مقله شاعر هم و. ده د خپل غوڅ شوي لاس په ویر کې ډېر زیات شعرونه کښلي دي. دی وايي، هغه لاس چې د قرآن پلانۍ او پلانۍ نسخه يې وليکله، چې د رسول الله ص پلانۍ او پلانۍ حديث يې وليکه، چې ختيځ او لويديځ ته يې احکام پرې واستول، هغه لاس د غلو

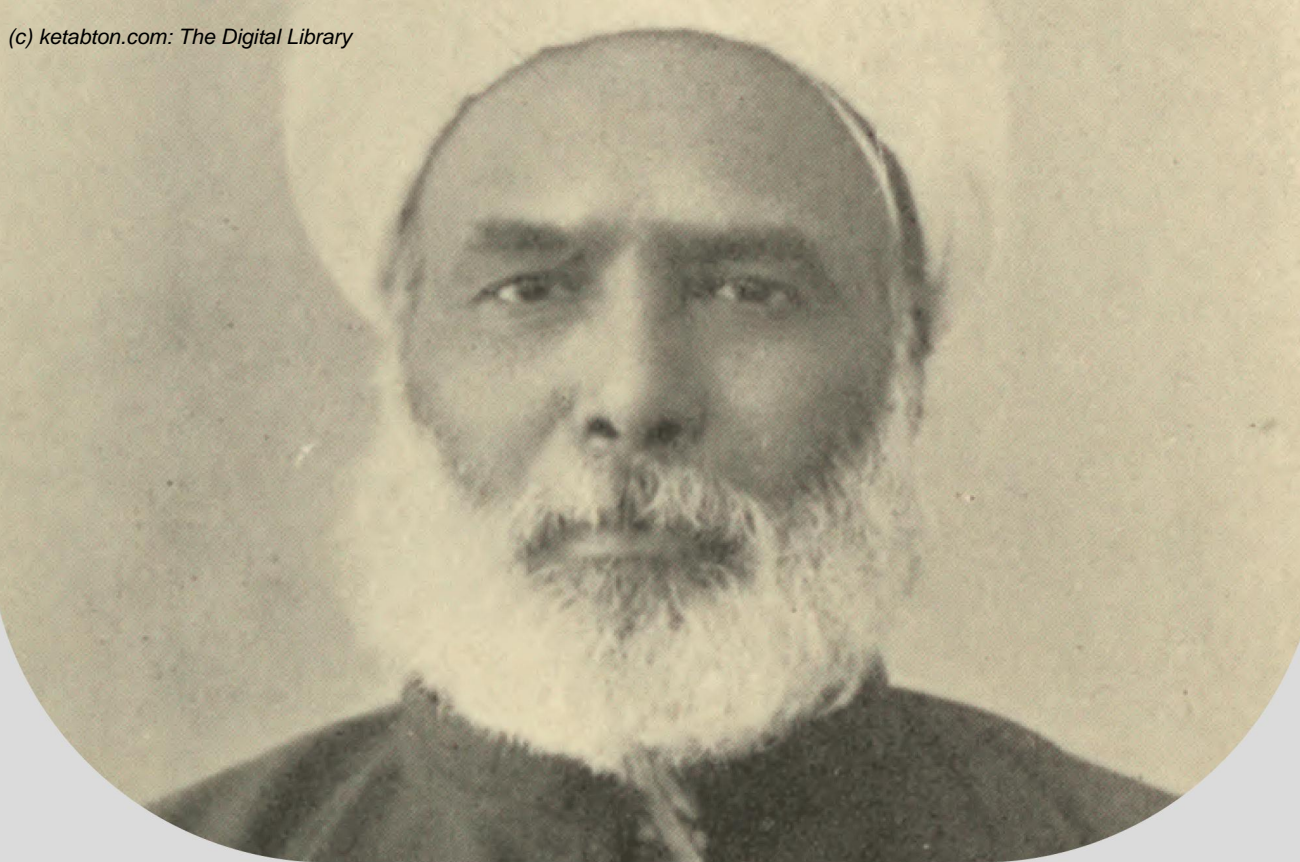
د لاس غونډې غوڅ شو.

د ماضي ابن مقله تاريخ ښلی شي، خو د اوسني عصر «ابن مقله» چې خپل منصب د اصلاح او رغونې په هلو ځلو کې نه کاروي، بلکې په شعار ډوله ذاتي ارادو کې خپل گرانبيه فرصتونه بر بادوي، نو هغوی به د دې بورنووونکې تېروتنې لپاره څه عذر ولري؟ آیا هغوی نه دي اورېدلي، چې د مؤمن په تعريف کې ويل شوي، چې مؤمن له يوه سوړي نه دوه ځلې نه چيچل کېږي.

کانې شوې ونې

له پانډېچري سيمې نه په ١٣ ميله واټن کې يو ځای دی، چې ترووکاري نومېږي. دلته د پخوا زمانو د ونو د تنو غونډې کانې پراته دي. ځايي خلک په دې گومان دي، چې دا د بلاگانو يا شيطاني موجوداتو هډوکي دي، چې وپشنو خدای هلاک کړي وو. خو په اوسني عصر کې کارپوهانو وموندله چې دا په اصل کې فاسيلونه دي. يانې د پخوا زمانو کانې شوې ونې دي. يو تخمين دا دی، چې دا ونې ٢٠ ميليونه کاله پخوانۍ دي. دغه ډول فاسيلونه په نومبر ١٩٧٥ء کې نوې دهلي ته راوړل شول او دلته په ملي ميوزيم کې عامې نندارې ته کېښودل شوو.

په پخوا زمانو کې به خلک کانې شويو ونو ته له نږدې کېدو ترهېدل، چې هسې نه شيطاني موجود يې ور ونيسي. مگر اوس يې خلک د طبيعي تاريخ د يوې صفحې په توگه گوري او د هغو له مخې د ځمکې د لرغونو حالاتو اټکلونه کوي.

مفتي محمد عبده

د ژوند لويه برخه يې د سياست قرباني شوه، په وروستيو کې يې اصلاحي کارونه غوښتل، خو اوس يې د مرگ وخت را نږدې شوی و

مفتي محمد عبده (۱۹۰۵ - ۱۸۴۹) په خپل وخت کې د مصر ډېر مشهور عالم و. ده د اسلامي علومو په ټولو څانگو کې ډېره بې سارې پوهه لرله. له عربي او فارسي نه علاوه په څلورېشت کلنۍ کې يې فرانسوي ژبه هم زده کړه او ډېر ښه مهارت يې په کې ترلاسه کړ. عبده ټول ژوند د جمال الدين افغاني په کارونو کې د هغه ښې لاسی و او ستر شخصيتونه مثلاً رياض پاشا (د مصر وزير) سعد زاغلول (د مصر صدراعظم) له ده نه اغېزمن وو. له درې نيم کاله جلاوطني وروسته چې په ۱۸۸۸ م کې خديو توفيق پاچا بېرته مصر ته د ورتلو اجازه ورکړه، نو پاشا ته د ده د سفارش کوونکو په ډله کې لارډ کرومر (۱۹۱۷ - ۱۸۴۱) هم شامل و.

په ۱۸۸۰ کې عېده د مصر د حکومت د دولتي ورځپاڼې «الوقائع المصريه» مسوول مدير شو. د دې مسؤوليت په خوا کې ده ته دا ځانگړی صلاحيت هم ورکول شوی و، چې د حکومتی ادارو په کارونو هم تنقید وکړي. تر دې پخوا دغه مجله يوازې د دولتي اطلاعاتو او د دولتي ادارو د اعلاناتو د خپراوي وسيله وه. د دولتي مطبوعاتو د لوړپوړي چارواکي په حيث د هېواد په ټولو ورځپاڼو د څار واک له ده سره و. په ۱۸۹۴م کې د الازهر پوهنتون د اصلاح لپاره د ډېر لوړ صلاحيت يوه کمېټه جوړه شوه، مفتي محمد عېده دلته هم د کمېټې د روح روان حيثيت درلود. په دې سربېره، د الازهر د نظام په بدلون کې هم د حکومت بشپړ ملاتړ ورسره و. دی په دې هم وتوانېده، چې د دغو اصلاحاتو لپاره له دولتي خزاني نه هر کال زر پاؤنډه مرسته هم په حکومت باندې منظور کړي. د الازهر د اوقافو په اصلاح کې دی تر دې بريده بريالی و، چې د دې ادارې کلنی عايد له څلور زره پاؤنډ نه شاوخوا ۱۵ زره پاؤنډ ته ورسېده. په ۱۸۹۹ کې چې دی د مصر مفتي وټاکل شو، نو د ده د شخصيت له امله دې منصب يو نوی اهميت ومونده. تر دې پخوا د مفتي مقام د حکومت د قانوني مشاور په معنا و. بې له هغو چارو چې دولتي ادارو به يې د يوې مسئلې پوښتنه کوله يا به يې قانوني مشوره غوښتله، مفتي به په نورو هېڅ چارو کې هم لاس نه درلوده. خو عېده به عامو خلکو ته هم په شرعي امورو کې مشورې ورکولې. په دې سره هغه منصب چې پخوا يې هېڅ اهميت نه و، د ډېر اغېز او اقتدار وسيله شوه. تر دې چې د هغې زمانې له حاکمې فضا سره، سره مفتي محمد عېده ډېرې انقلابي فتاوې ورکړې. مثلاً دا چې د عيسويانو او يهودانو په لاس د حلال شويو څارويو غوښه خوړل د مسلمانانو لپاره روا ده. دغه راز د پوسته خانو په سپما بانکونو کې د پيسو ساتلو او له هغو نه د سود اخيستو جواز او داسې نور. د مصر د شرعي محکمو (هغه محکمې چې د نکاح، طلاق، خلع او داسې نورو مسايلو په هکله شرعي پرېکړې کوي) د کار او فعاليتونو په اړه چې پلټنې وشوې، نو حکومت په دې برخه کې هم ټول واک ده ته وسپاره. په ۱۸۹۹ کې د قانون ساز مجلس د دايمي غړي په توگه وټاکل شو. د خپلې پياوړې ژبې او قانوني صلاحيت له امله يې ډېر ژر په ټول مجلس اغېز وښنده. د ده نظر به همېش په مجلس کې له ډېر زيات وزن نه برخمن و.

مفتي محمد عبده فطرتا د معتدل شخصيت سرې و. په ابتدايي كلونو كې د شيخ دروېش په نوم يوه صوفي ته يې ډېر زيات عقیده درلوده. دې صوفي له شيخ سنوسي نه په طرابلس كې فيض اخيستی و. په دې زمانه كې به مفتي محمد عبده خپل ډېر وخت په صوفيانو فعاليتونو كې تېراوه. غټې جامې به يې اغوستې او عادي خواږه به يې خوړل. تل به ټيټې سترگې په لاره روان و او تر هغو به يې له چاسره خبرې نه كولې، چې ډېره شديده اړتيا به نه وه. د دې دوران خاطرې ده په خپل كتاب رسالات الواردات كې را ټولې كړې دي، چې په ١٨٧٤ كې چاپ شوی.

په ١٨٦٩ كې چې سيد جمال الدين افغاني قاهرې ته سفر وکړ، نو د څو ځوانانو په ملتيا كې محمد عبده هم ليدو ته ورغی. جمال الدين افغاني ډېر اغېزناک سرې و. محمد عبده له ده ډېر زيات اغېزمن شو. د جرجي زيدان په وينا «محمد عبده د جمال الدين افغاني نارامه اروا په خپل ځان كې جذب كړه.» د دغه اغېز په پايله كې محمد عبده له تصوف او ادب نه سياست ته مخه كړه او د اعرابي پاشا د بغاوت په وخت كې يې فتوا ورکړه، چې له خديو سره بيعت فسخه كول روا دی. د دې فتوا له امله يې دی له مصر نه تبعيد كړ. د هغه د دې دوران د ليکنو مقصد د غيرملكي لاسوهنو په خلاف د ولس پارول و. ده د ازادي ترلاسی د ملي ژوند اساسي مقصد وگرځاوه او د جمهوريت او ازادي په ملاتړ كې يې جذباتي مقالې وليكلې. جمال الدين افغاني له مړينې وروسته د مفتي محمد عبده په افكارو كې كافي بدلون راغی او دا باور ورسره پيدا شو، چې هغه چارې چې زموږ په وس كې دي، په هماغو كې بايد خپل ځان مصروف كړو او هغه چارې چې زموږ وس پرې نه رسېږي، بايد خدای ته يې حواله كړو، مثلاً سياست چې انگرېزانو ته يې خورا ډېره مادي او نظامي برتري ورکړې ده؛ او په ځای يې خپلې ديني، اخلاقي او تعليمي اصلاح ته بايد توجه وکړو. خو د خپل پخواني مزاج له لاسه به يې اوس هم کله نا کله ليکنې او ويناوې په سياسي رنگ رنگېدلې وې. له دې امله به واكمني طبقې ته فرصت په لاس ورغی، چې د اوسمهال محمد عبده د ماضي د محمد عبده په رڼا كې وگوري او پر خلاف يې احتياطي گامونه واخلي. د دې پايله دا شوه، چې

لوی لوی فرصتونه به د ده په لاس کې و، خو بیا به یې هم په مسلسل ډول یو کار تر اوږدې مودې نه شوی کولی.

مفتي محمد عبده ته پکار وه، چې الازهر پوهنتون یې د اسلامي نړۍ د اصلاح مرکز گرځولی وای. خو په ۱۹۰۵م کې یې د الازهر پوهنتون اداري کمېټې ته استعفا ورکړه. او د خپلې اصلاحي ادارې د بنسټ ایښودو فکر ورسره پیدا شو. په دې وخت کې د ده عمر ۵۵ کاله و. د مصر یوه لوی رئیس چې د ده له طرحې سره همغږې لرله، د خپلې ځمکې یوه ښایسته برخه ده ته ورکړه او د دغې ادارې په ځاکه یې هم کار پیل کړ. خو په جولای ۱۹۰۵م کې محمد عبده له دې نړۍ سره مخه ښه وکړه او د قرآن کریم د نیمگړي تفسیر په څېر یې د دغې ادارې خوب هم نیمگړی پاتې شو.

د مفتي محمد عبده په ذهن کې یوه طرحه دا هم وه، چې یو مشترک شرکت جوړ کړي او په عربي ژبه د لوړ معیار ورځپاڼه راوباسي. د دې ورځپاڼې په اداري برخه کې مستعد کسان وگمارل شي او د هېواد د اصلاح په لاره کې په کار واچول شي. ده په خپل ذهن کې دغه ورځپاڼه یوه سوچه اصلاحي ورځپاڼه لیدله، چې له سیاسي خبرو سره به یې هېڅ ډول راشه درشه نه وي. خو د مرگ له لاسه یې دا هوډ هم پوره نه شو او د ژوند لویه برخه یې د سیاستونو قرباني شوه. او په پای کې یې چې پام شوو، او اصلاحي کارونه ته یې اراده وکړه، نو د مرگ وخت یې را رسېدلی و.

د مفتي محمد عبده پر مړینه ای جی براؤن په خپل پیغام کې ویلي و « په اوسنۍ زمانه کې د ده غوندې شخص نه په غرب کې وزېږېده او نه په شرق کې». جرجي زیدان د ده مقام په دې ټکو کې منلی و، چې «قومونه که هر څومره هم لرغوني وي، خو په تاریخ کې یې ډېر کم داسې اشخاص تر سترگو کېږي، چې د فعالیتونو ساحه یې دومره پراخه وي، څومره چې د محمد عبده د اصلاحي کارونو ساحه پراخه وه.» د دغسې شخصیت وروستی انجام چې څه ډول و، پر هغه د ده د یوه معاصر تبصره ډېره زیاته صدق کوي چې «محمد عبده د هغې ورځې له راتلو دمخه له دې نړۍ سره مخه ښه وکړه، چې راتلو ته یې د ده نارامه فطرت تل سترگې په لار و.»

په طرابلس کې وينا

تاسو ښايي حيرانه شئ او ممکن وبه وايئ، چې دغه مولانا ته مو بايد د دريغ په حای د سترگو د روغتون لاره ښودلې وای. خو تاسې يې چې هر څه گڼئ. خو دا حقيقت دی، چې ما تر ننه پورې يو سړی انسان نه دی ليدلی.

زما د خبرې مطلب څه دی. په يوه مثال کې به پرې پوه شئ.

تاسو يو بچی لرئ او غواړئ چې بچی مو بريالی ژوند ولري. نو تاسو څه کوئ؟ تاسو يې ښوونځي کې شاملوئ. کانکور چمتووالی ورته نيسي او ساينسي مضامين پرې زده کوئ. بيا د طب پوهنځی پرې لولئ. او بيا تخصص پرې کوئ. بيا به هڅه کوئ، چې فوق تخصص لپاره يې لندن يا امريکا ته واستوئ. له دې ټولو پراوونو وروسته تاسو دا هيله کولی شئ، چې بچی به مو د ډاکټر په حيث په دنيا کې يو مقام

طرابلس ته په خپل دوه مياشتني سفر (فروري او مارچ ١٩٧٦ء) کې مې تعليم يافته طبقې ته په گڼو ځايونو کې ويناوې وکړې. دلته به يې د يوې وينا لنډيز راوړم. دا وينا مې په ٢٦ مارچ کې کړې وه او زموږ لپاره هم د پند خبرې لري.

د طرابلس په ميوزيم کې يوه وزه ساتل شوې، چې دوه سرونه لري. دې وزې ته مې په اشارې سره وويل، که يوه کس دا وزه ليدلې وي او پوښتنه ترې وکړئ، چې په ميوزيم کې دې ډېر عجيب شى څه وليدل؟ نو شايد همدا ځواب درکړي، چې «دوه سره اوزه». خو زه واييم، چې په دې دنيا کې چې ما تر ټولو ډېر عجيب شى ليدلی، هغه دوه سري انسانان دي. د طرابلس په ميوزيم کې خو يوازې يوه وزه ده، چې دوه سرونه لري. خو ما په خپل ژوند کې چې څومره انسانان ليدلي، ټول يې دوه سرونه لري.

وي. په دې ځای کې هغه شخص د «چمتووالي» په ځای «غوښتل» د بريا راز گڼي. د خيالي دښمن پر ضد جذباتي تقريرونه کول، خطونه او ميمورنډمونه لېږل، د غوښتنو لايحې پرې تصويبول، نړيوالو سازمانونو ته د خپلې قضیې د وړلو طرحې جوړول، همدا يې د ټولو فعاليتونو خلاصه وي. همدا شخص چې د خپل بچي په اړه پوهېږي، چې بريا يوازې هله لاسته راځي، چې لومړی د هغې بريا لپاره وړتيا او استعداد پيدا شي، د ملت د بچي په هکله د خپلو فعاليتونو نقشه په داسې ډول سازوي، گواکې پاروونکې ويناوې او غوښتنې د هرې بريا راز دی. دا بې گټې هلې ځلې يې چې له ناکامۍ سره مخ شي، نو بيا يې هم مرال نه ټېټېږي. او همدغه شخص به د خپلو غوښتنو د ترلاسي لپاره يوه بله لاره ور خپله کړي او وايي به چې، «موږ په (محرومه طبقه) کې وشمېرئ او له وړتيا پرته موږ په ټولو منصبونو کېنؤ». د داسې خلکو په هکله به له دې پرته څه وايو، چې دغه خلک دوه سرونه لري. دغه مزاج د يوه خاص اسلامي قوم

وگټي. له تاسو نه به يو هم داسې ونه وکړي، چې خپل ماشوم لوبو او ساتېږيو ته خوشي کړي او کله چې پنځه ويشت کلن شي، نو بيا د ډاکټر کېدو په اړه جذباتي تقريرونه ورته وکړي او يا حکومت ته خط واستوي، چې زما زوی په روغتون کې د عملياتو د متخصص په توگه مقرر کړئ. او يا يې د «محرومې طبقې» په ډله کې حساب کړئ او له سند پرته يې د ډاکټر په حيث ومنئ. تاسو ټول ښه پوهېږئ، چې د ډاکټر کېدو لپاره مو بچي بايد د تعليم او ټرينينگ دوره پوه کړي. يوازې په غوښتلو څوک نه ډاکټر کېږي. دا دنيا د حق د ترلاسي لپاره د هلو ځلو دنيا ده، د غوښتنو او ارمانونو دنيا نه ده.

خو همدا خبره چې هر کس يې د خپل شخصي ژوند په اړه مني، د قوم او ملت په برخه کې يې بيا سر نه پرې خلاصېږي. هر ځای چې يوه شخص د قوم درد احساس کړی او د اصلاح لپاره يې مټې ور بدو هلې دي، نو سمدلاسه په ده کې يو بل سر هم ځان را ښکاره کړی، چې د فکر طرز يې بيخي بل ډول

يوازې خواص نه، بلکې عام ولس هم دوه سري خلک دي. يو سر د شخصي ژوند لپاره، بل سر د ملي مسايلو لپاره. يو تن به هم ونه مومي، چې په يوه سر فکر وکړي. په داسې حالت کې که زه ووایم، چې ما په خپل ژوند کې چې څومره انسانان ليدلي دي، ټول دوه سري انسانان دي، نو په دې کې د حيرانتيا څه خبره ده؟

ځانگړنه نه ده، د هرې سيمې مسلمانان په همدې دوه گوني ذهنيت کې مبتلا دي. فرق يې يوازې دا دی، چې د ځينو «دوهم سر» د يوه په ضد لگيا دی، او د ځينو بيا د بل په ضد.

بله د حيرانتيا خبره دا ده، چې دوی دغه ډول خلک بيا د خپلو رهبرانو په حيث هم مني او په ملي رهبر، ملي قهرمان، د ملت مجاهد، امام العالم او داسې نورو نومونو يې هم نازوي. گواکې

د پند شېبې

حضرت حميد الدين ناگوري د طريقت **شيخ** هم و او په خوا کې يې عالم او محدث هم و. يو مريد ورته راغی او د طريقت د زدکړې هيله يې ترې وکړه. شيخ ناگوري ورته وفرمايل: «په دې ورځو کې زه د حديثو په تدريس کې دومره بوخت يم، چې د طريقت د تدريس لپاره هېڅ وخت نه لرم.»

يو درس له تاريخه

حيثيت نه درلوده. د ده خبره دا وه، چې د ترکيې ريفورم بايد په سوچه قومي او مادي بنيادونو وشي. دی د اسلامي تمدن په ځای غربي تمدن ته ډېر لېواله و.

په را وروسته زمانه کې د ترکيې تاريخ راته وايي، چې په ترکيې کې د نامق کمال په څېر د خلکو افکارو غلبه ونه موندله. بلکې د ضياء گوک الپ په څېر خلکو له عملي پلوه د هغې سيمې په سياست او رهبري منگولې خښې کړې. د دې يوه وړه وجه خو دا وه، چې ضياء گوک الپ ته د خپلو افکارو د عملي کولو لپاره د کمال اتاترک (۱۹۲۴ - ۱۸۸۱) په څېر قوي او د پياوړي هوډ سرې په گوتو ورغی.

اصطلاحاتو له مخې رغېدلی و او د «ترک اتحاد» په ځای به يې د «اسلامي اتحاد» خبره کوله. بله دا وه، چې نامق کمال د ترکيې په نوي نسل کې ډېر زيات مقبوليت موندلی و. خالده اديب خانم د ده په هکله ليکلي دي، چې «نامق کمال د نوې ترکيې ډېر محبوب شخصيت و او د ترکيې په فکري او سياسي تاريخ کې له ده نه زيات بل يو شخصيت هم دومره نه دی لمانځل شوی.»

Halde Edib,
Turkey Faces West,
P.۸۴

خو بلې خوا ته ضياء گوک الپ بيا ازاد خياله انسان و او د ده په فکري نظام کې اسلام د بنيادي فکتور

د پخوانی ترکيې دوه شخصيتونه له علمي او فکري پلوه ډېر روښانه مقام لري. يو نامق کمال (۱۸۸۸ - ۱۸۴۰) او بل ضياء گوک الپ (۱۸۷۵ - ۱۹۲۴). دواړو لوړې زدکړې وکړې. دواړه په ترکي سربېره په عربي او فرانسوي ژبو هم پوهېدل. په نولسمه پېړۍ کې د اسلامي نړۍ د نورو لويو شخصيتونو په څېر دوی دواړه هم له سياست نه اغېزمن وو. او سياسي انقلاب يې د يوازني لوی کار په توگه لیده. خو په دواړو کې فرق دا و، چې نامق کمال نسبتاً د معتدل او منځلاري فکر سرې و. او سره له دې چې له عملي سياستونو نه متاثر و، خو سوچ او فکر يې د اسلامي

يوه نيمه پېړۍ مخکې

لوبې روانې وي. او له سپين ږيري نه ځوان او له ځوان نه سپين ږيري جوړوي. (٢٧٨ مخ)

دا د نولسمې پېړۍ په منځنيو کلونو کې د دهلي د عامو مسلمانانو حال دی. او د خواصو حال يې هماغسې و، چې بشار بن برد (مړ ١٦٧هـ) د بنو اميه په هکله ويلي و، چې

لويه ننداره د چشمبندو او نکچيانو وي. د غرمې لور ته يو نکچلي خپل ځای ورته برابر کړي او د امير حمزه داستان شروع کړي. بلې خواته بيا د حاتم طايبي افسانه لگيا وي او چېرته بيا د بوستان د کيسو اوازونه وي. او لسگونه خلک يې اورېدو ته راغونډ شوي وي. يوې خوا ته چشمبند خپلې نخرې کوي او بلې خوا ته د کوډگرو

د سرسيد احمد خان «آثار الصناديد» کتاب لومړی ځل په ١٨٤٧ء کې خپور شوی و. په دې کتاب کې سرسيد د دهلي د جامع جومات په هکله يو ځای ليکلي دي:

د دې جومات شمالي دروازه د کله پاچو د بازار لور ته ده. دلته د کباب دوکانونه هم شته او د نورو توکو پلورونکي هم خپل دوکانونه لگوي. خو ډېره

ضاعت خلافتکم يا قوم فالتمسوا

خليفة الله بين الزق والعود

ژباړه: اې قومه! خلافت مو برباد شو.

اوس حال دا دی، چې که خپل

خليفه لټوئ، نو د شرابو او نخا په

محفلونو کې به يې مومئ.»

یوسف

د ۱۹ جنوري ۱۹۷۶ کال و. په نوې دهلي کې د ليبيا د سفارتخانې وياند راته وويل، چې د ليبيا حکومت د «ندوة الحوار الاسلامي المسيحي (۱ - ۵ فروري ۱۹۷۶ء)» په سيمينار کې د گډون بلنه راکړې ده. پر ۲۲ جنوري مې د ليبيا له سفير ډاکټر رجب الزروق سره وليدل. نوموړي د ويزې ټول اړين اسناد راته برابر کړل او نور رسمي کارونه هم چې پوره شول، نو په ۳۰ جنوري د ايرانډيا په الوتکه کې د کويت او روم په فضا له تېرېدو وروسته د طرابلس په هوايي ميدان کې ښکته شوو.

د مختلفو مذاهبو په گډو ناستو کې مې تر دې پخوا هم ډېر ځله گډون کړی دی. خو د طرابلس د سيمينار يو خصوصيت دا و، چې په دې سيمينار کې د نړۍ دوه لوی اديان په دې خاطر را ټول شوي وو، چې په خپلو منځونو کې مشترک بنيادونه ولټوي او د يوه مسيحي په قول «ماضي د اثارو ساتنې په اطاق کې خوندي کړي.» دا حقيقت دی، چې له دې ډول هڅو نه هماغه ډله گټه اخيستلی شي، چې تر دې پخوا يې مثبتې هلې ځلې تنظيم کړې وي او له پخوا نه په منظم ډول په کې ښکېل وي. همدا وجه ده، چې ويټيکن په دې فرصت کې د لیبيا له حکومت نه اجازه ترلاسه کړې وه، چې په بن غازي کې خپله کليسا هم جوړه کړي. خو مسلمانانو له دې سيمينار نه دغه ډول ملموسه استفاده ونه شوه کړای.

د سيمينار اصلي مقصد په دواړو اديانوو کې د مشترک بنياد لټول و. يوه مسئله چې اوږدې خبرې پرې وشوې، دا وه چې د دين تصور څه شی دی؟ د مسلمانانو زور پر دې و، چې دين يو بشپړ

دغه ډول سفرونه تل زما لپاره د وحشت سبب گرځي. د دهلي هوايي ډگر ته چې ننوتو، نو له هماغه ځايه مو د «صنعتي قفسونو» ژوند پيل شو. له هوايي ډگر نه الوتکې ته، له الوتکې نه موټر ته، له موټر نه هوټل ته، له هوټل نه د سيمينار خونې ته. لنډه دا چې د صنعتي تمدن د ښکلو قفسونو يوه ناپايه سلسله وه او موږ له يوه نه بل ته ترې اوښتلو. د ماشيني معجزو، ساينسي رنگينيو او د تخنيکي پرمختگونو په هجوم کې پخپله انسان يو عبث وجود گرځېدلی دی. که پرمختگ همدا وي، نو انسان دا پرمختگ په ډېره لوړه بيه ترلاسه کړی دی. اوسمهال موږ د لمر له رڼا، تازه هوا او د طبيعت له چاپېريال نه بې برخې او په يوه مصنوعي ژوند کې ښکېل شوي يو. دا ژوند په سترگو ډېر ښکلی او رنگين ښکاري، خو زموږ له فطرت سره مطابقت نه لري. انسان چې کله په طبيعي ماحول کې ساه اخلي، نو خپل ځان ته هم نږدې وي او خپل خدای ته هم. خو د صنعتي تمدن په ماحول کې له دې دواړو شيانو لرې وي.

ويتیکن استازي د پادري خبره رد کړه او ويې ويل، چې دا د ده خپل شخصي نظر دی. خو بيا يې وويل، چې ويتیکن يوه کمېټه په همدې مقصد جوړه کړې، چې په دې خبره غور وکړي، چې آیا مور د حضرت محمد نبوت د يوه واقعيت په توگه منلی شو او که نه؟

ما په خپله مقاله کې د دې خبرې د وضاحت هڅه وکړه، چې هغه بنيادي نکته چې مسلمانان او عيسويان له يو بل نه پرې بېلېږي، هغه د «فارقليط» د تعبير اختلاف دی. د يوحنا انجيل په ښکاره ټکو کې وايي، چې حضرت مسيح له دې دنيا نه د تلو په وخت کې خپلو حواريانو ته ويلي و، چې له ما وروسته به خدای يو ډاډ ښونکی (يا د ښو صفاتو) شخص راواستوي او تر تله به له تاسې سره وي. هغه به تاسو ته ټول حقيقت روښانه کړي، هغه به د دنيا سردار وي، او په هغو خبرو به مو هم خبر کړي، چې ما نه دي در ښودلې.

دا او دې ورته وړاندوينې له حضرت مسيح نه وروسته شخصيتونو په منځ کې په ډېر صراحت سره يوازې د اسلام د

قانون دی او د ژوند ټول معاملات د دين په دایره کې شامل دي. مگر مسيحي لوري ويل، چې دين يو روحاني سيستم دی، او د يوه انګېزشي ځواک په حيث د انسان په اعمالو کې ونډه لري. خو د قوانينو او مقرراتو په بڼه خپل کوم جوړښت او ساختمان نه لري. ځينو خلکو په غونډه کې دې بحث ته ډېره هوا ورکړه، چې عيسويان د فلسطين او دې ته ورته نورو مسايلو په برخه کې په ښکاره د مسلمانانو ملاتړ ولې نه کوي.

ما په خپله وينا کې په دې ټکي ټينگار وکړ، چې دغه ډول ټول مسايل فرعي حيثيت لري. اصلي مسئله اسلام د يوه مستند دين په توگه منل ده، چې عيسويان تر دې دمه ترې انکاري دي. داسې عيسويان به هم په لوی شمېر کې وي، چې د محمد ص نبوت به د واقعيت په توگه په مني. خو د دوی دا منل يوازې په انفرادي ډول وي. کليسا تر اوسه پورې هم دې خبرې ته غاړې نه ده ايښې. د لیبيا يوه پادري په خپله وينا کې اعلان وکړ، چې زه حضرت محمد د رښتيني رسول په حيث منم. خو د

د مسيحي اړخ ځينو ځيركو كسانو د دې خبرې هڅه كوله، چې د مسيحييت هغه عقايد چې د اسلام له نظره د اختلاف وړ دي، هغه په داسې ډول تاويل شي، چې د منلو وړ وگرځي. مثلاً مسيح د خدای د زوی په حيث د منلو مسئله. يوه مسيحي استازي ډاکټر شولیکل وويل، چې مسيح د ابن الله په توگه د منلو مطلب دا دی، چې بشريت په خپل اعلى معيار کې ځان بنودلی دی. انسان د يوه بشر په حيث دې نړۍ ته راځي. خو د خپل لوړ کردار په مټ به ځان د خدای غوندې جوړوي او مسيح ته د ابن الله حيثيت ورکول د لوړترين بشري کمال تمثيل دی. خو دلته سمدستي سوال را پيدا کېږي، چې د مسيح ابن الله کېدل که په تمثيلي معنا وي، نو د دې معنا دا ده، چې هر انسان د خدای زوی کېدلی شي. او د دې تعبير له مخې خو د كفارې د عقيدې لپاره هېڅ بنياد نه پاتې کېږي. او د اوسني مسيحييت ټوله مانۍ پر همدې عقيدې ولاړه ده. په يوه ليدنه کې ما همدا پوښتنه د ډاکټر شولیکل مخې ته کېښودله، نو هغه وويل، چې دا نظر بې

پيغمبر په هکله صدق کوي. خو مسيحيانو «ډاډ بښونکی»، د روح القدس په حيث تعبير کړ او ټول مفهوم يې سرچپه کړ. دوی وويل، چې دغه ډاډ بښونکی په حضرت مسيح باندې ايمان لرونکي شخص ته د روح القدس په ډول راځي او بيا هغه حقايق ورته روښانوي، چې حضرت مسيح نه دي بيان کړي.

د دې تعبير له لارې دوی هغو اضافي خبرو ته د حقانيت ورکولو جواز لټاوه، چې له حضرت مسيح نه وروسته عيسويانو په عيسويت کې وکړې. دوی کليسا د حضرت مسيح دايمي او مستنده استازې ومنله او په دې ډول يې له هغو تلپاتې او ابدې حقايقو نه ځان محروم کړ، چې د حضرت محمد ص په لاس څرگند شول. «فارقليط» چې سم تعبير کړو، نو محمدي نبوت ترې ثابتېږي، خو که يې ناسم تعبير وکړو، نو د کليسا مذهب ترې راوځي.

خو مسيحي لوري له دې ليدلوري نه ډډه کوله او هڅه يې کوله، چې له دې اختلافي بحث نه تېر شي او د اتفاق مشترک بنيادونه ولټوي.

خلک د وخت او موضوع په حدودو کې د خبرو کولو په هنر نه پوهېږي. د طرابلس سيمينار هم له دې نه مستثناء نه و. زياتره ويناوې او مقالې به بې ځايه اوږدې او له موضوع نه اخوا خبرې وې. يو کس به پاڅېد او ويل به يې «اني لا احب الاطالة عليكم» خو کله به يې چې په حاضرينو کې د خپلې وينا د اوږدوالي اثرات وليدل، نو په اخره کې به يې معذرت وغوښته، چې «ايها الاخوة اشكرکم على صبرکم.» بل به پاڅېد له موضوع نه اخوا په يوه خبره به يې اوږده وينا وکړه او بيا به يې په دې خبره د حاضرينو د مطمئن کولو هڅه کوله، چې «فما اظن اني قد ابتعدت من الموضوع. [ياني گومان مې دی له موضوع اخوا به نه يم غږېدلی]». کوم کس به چې په لنډ وخت کې خپله وينا ختمه کړه، نو دا به دومره نادر کار و، چې د جلسې مشر به د منې په خاطر ورته ويل «اشکر خاصة على تقيدة بالوقت المحدد».

په ياد سيمينار کې مې له يوه الماني پادري نه عربي ژبې ته د بايبل د ژباړې هيله وکړه. په سبا ورځ پادري په ډېر

له شکه چې د ويټيکن له دولتي عقيدې سره په ټکر کې دی، خو زموږ لپاره دلته فکري ازادي ده.

هغه يوازنی مسئله چې دواړه لوري پرې ډېر زيات يوه خوله وو، «په دواړو خواوو کې د ځوانانو د انحراف» مسئله وه. دا د اسلامي او عيسوي دواړو ټولنو مشترکه مسئله ده، چې ځوانه طبقه يې له مذهبي رواياتو کږه شوې او د الحاد په لور يې مخه کړې ده او دواړه خواوې په دې نظر وې، چې د دغې رېږې په مبارزه کې بايد دواړه لوري په گډه کار وکړي. خو په دې اړه يې کومه منظمه برنامه وړاندې نه کړه. يوه تن «بدء الحوار مع الملحدين» وړاندیز وکړ، يانې هغسې چې مسلمانان او عيسويان دلته سره ناست دي او له يو بل سره مکالمه کوي، همدغسې دې له ملحدينو سره هم مکالمې او ډيالوگ پيل شي. خو دا کومه طرحه يا برنامه ده. دغه ډول خبرې صرف د دې پخلی کوي، چې د ستونزې په درک کولو سربېره هم په دې هکله ډېر عميق غور نه دی شوی.

د ليکوال تجربه دا ده، چې ۹۹ سلنه

په اندام وچ سرې، لوخ سر، د تور رنگ عادي کوټ او پتلون، چې نيکټايي يې نه لرله، له هر ډول نظامي نښانونو پرته د عادي کس غونډې په څوکۍ کې غلی ناست و.

غونډه په خپل حال روانه وه. په وقفه کې د شاوخوا خلکو چې ټينگار پرې وکړ، نو بيا دريځ ته پورته شو. هلته يې هم کومه ځانگړې څوکۍ ونه نيوله، بلکې په يوه عادي څوکۍ کېنوست. د غونډې په جريان کې يې درې ځلې د خلکو په غوښتنه وينا وکړه. درې واړه ويناوې يې په سادو الفاظو کې، له مقدمې او اضافي خبرو پرته پيل او ناڅاپي ختمې کړې. مسيحي لوري د مذهب روحاني تصور وړاندې کړی و او ويلي يې و، چې مذهب بايد په حکومتي او نورو چاور کې مداخله ونه وکړي. د مذهب اصلي مقصد دا دی، چې د انگېزشي ځواک په حيث ټول فعاليتونه متحرک کړي. ولسمشر قذافي د دې خبرې په ځواب کې په خپله وينا کې وويل، چې په ويتيکن کې خو د عيسويانو حکومت دی. نو هغه څنگه دی؟

برجسته چاپ کې د ښکلې پښتۍ عربي انجيل راته ډالۍ کړ. ما ورته وويل، چې آيا بشپړ بايبل هم په عربي ژبه کې شته؟ هغه وويل، ولې نه. دلته خو يې کومه نسخه نه لرو، البته تاسو خپل ادرس راکړئ، موږ به يې له جرمني نه درواستوو. مسيحي مبشرين خپل سپېڅلی کتاب د نړۍ په ټولو ژبو کې په ټوله دنيا کې خپروي. کاش موږ هم قرآن کریم په هره ژبه کې په ټوله دنيا کې خپور کړای شو. د فروري دريمه نېټه وه او د ماښام شپږ بجې وې. د طرابلس په مسرح التحرير کې تر شپېتو هېوادونو نه زيات شاوخوا پنځه سوه مسلمانان او عيسويان را ټول شوي وو. ناڅاپي غونډه ودرېده. خلکو دروازې ته ور منډې کړې. عکاسانو له درنو، درنو کامرو سره عکسونه واخيستل. معلومه شوه، چې د ليبيا ولسمشر کرنل معمر قذافي راغلی دی. ولسمشر ناڅاپي راغلی و. خلکو هڅه وکړه، چې دريځ ته يې را پورته کړي. خو دی له عامو خلکو سره په يوه تشه څوکۍ باندې کېناست او په ډېرې خاموشۍ سره يې غونډې ته غوږ ونيوه.

ده، چې دی یې اوسني مقام ته رسولی دی؟ او بیا مې زړه ځواب را کړ، چې «خطر ته د غاړې ورکولو وړتیا».

د سپتمبر پر لومړۍ نېټه ۱۹۶۹م کال چې د قار یونس له پوځي ډلگۍ نه دې معمولي قومندان او ملگرو یې بن غازي ته حرکت را وکړ، نو هره شېبه د دوی لپاره د مرگ شېبه وه. پخوانی پاچا شاه ادریس په دې وخت کې په ترکیه کې و، خو امنیتي ځواکونو یې چې تر الوتکو پورې مجهز وو، هر ډول اقدام کولی شوی. خو دوی له خپل سر نه تېر شول او په راډیويي تمځای یې ولکه وکړه او ناڅاپه یې اعلان وکړ، «ستاسو وسله والو ځواکونو په بنیادگر، تېریگر او خاین حکومت قبضه وکړه، له نن نه وروسته به لیبیا ازاد او خپلواک وي او نوم به یې «جمهوریة عربیة لیبیا» وي.

د دې سیمینار ډېره اغېزناکه برخه یې وروستی شېبې وې. په دې برخه کې دواړو خواوو ډېر د خیرخواهي جذبات له ځانه وښودل. مسلمان استازي وویل: «اذا مشیتم الینا میلا مشینا الیکم میلین، و اذا اتیمت الینا مصافحین هرولنا

له سیمینار وروسته په طرابلس کې دوه میاشتې پاتې شوم. له ډېرو خلکو سره مې ملاقاتونه وکړل. په ډېرو غونډو کې د وینا فرصت راکول شو. دا ټول په بل ځای کې تفصیلي خبرې غواړي. په شپږ فروري مې له معمر قذافي (د لیبیا جمهوریت له ولسمشر) سره هم ولیدل. قذافي سمدستي راته وویل، «ما ستاسې کتاب «مذهب او معاصرې ننگونې» کتاب لوستی دی.» په عربي ژبه کې دا کتاب د «الاسلام لا یتحدی» په نوم له لس څخه نه هم ډېر چاپ او په ټوله عربي نړۍ کې خپور شوی دی. قذافي یاد کتاب ډېر ستر اثر یاد کړ. د ملاقات په اوږدو کې ولسمشر قذافي خپل یوه ملگري ته د لیکوال د معرفت په توگه وویل: «هو مفکر و مؤلف کبیر و نحن نقدره».

ولسمشر قذافي ډېر ساده انسان دی. په سترگو چې ورته گورې، نو د هېڅ لویوالي تصور نه درته درېږي. ما له ځان سره فکر کاوه، چې آیا همدا هغه سپری دی، چې د لیبیا واکمن دی او د پترو ډالرو خزاني یې تر لاس لاندې دي.» په دې معمولي سپری کې کومه داسې خبره

حنجره لرله او په سوچه عربي لهجه کې يې تلاوت وکړ. بيا پخپله همدې پادري د قرآن (د سوره بقره وروستي آيتونه او د سوره علقو آيتونه) تلاوت کړل. دواړه تلاوتونه يې د تجويد او قرأت له ټولو قواعدو سره سم وکړل. قرآن يې په بسم الله الرحمن الرحيم پيل کړ او په پای کې يې صدق الله العظيم وويل.

اصل انجيل يې له شکه خدايي کتاب و. خو اوسنۍ عربي تجربه يې ښکاره ده، چې د انسان په لاس ليکل شوې. د دې برعکس د قرآن ژبه الهامي ژبه ده. د دواړو کتابونو يوه يوه برخه چې يو ځای ولوستل شوه، نو گواکې يو خاموش اعلان و، چې ويل يې قرآن خدايي کلام دی او انجيل انساني کلام. د انجيل قرأت په ټولو کوششونو سر بېرته هم کوم طلسم ايجاد نه شو کړای. خو قرآن په هيښوونکي ډول د عظيم کتاب په څېر په ټوله خونه کې انگازې کولې او يوازې اورېدل يې هم د دې خبرې سپيناوي ته کافي و، چې دا يو ډېر لوړ خدايي کلام دی، نه کومه بشری وينا.

امر يې کړی و، چې د ده په وړاندې

اليکم معانقين» مسلمان استازي د رواداري په اهميت کې وويل، «نحن بما عندنا و انتم بما عندکم رای» د مسيحي استازو رويه هم ډېره دوستانه وه. يوه مسلمان استازي په خپله وينا کې وويل، چې له پلاني مسيحي استازي سره خو مې د خبرو په جريان کې په سترگو کې اوبښکې راغلې. بيا يې دغه آيت وويل «ولتجدن اقربهم مودة للذين آمنو... (مائده ۸۳ - ۸۲)» د دې په خوا کې مو دا هم وليدل، چې له ويناوو سره به د لاسونو د پرکا اوزونه هم و. خو کله چې يوه مسلمان استازي وويل «موږ گواهي ورکوو، چې عيسى کلمة الله د ټولو انسانانو لپاره د خدای پيغمبر و. همدا رنگه محمد ص د ټولو انسانانو لپاره د خدای پيغمبر دی.» نو مسلمانانو تر ډېره پورې لاسونه وپرکول، خو په مسيحي څوکيو کې ژوره چوپتيا خوره وه. د شپږ فروري په ماښام سيمينار د انجيل او قرآن په تلاوت پای ته ورسېده. دواړه تلاوتونه يوه عيسوي عالم وکړل. لومړی يې د انجيل (متی ۲۵ باب) په عربي کې ولوست. عالم ډېره خوره

وغڄول شي او يا غڄول ڪڏلي شي؟ په
دې چي دا ډول هڅه په دنيا ڪي د ډبرو
جنجالي بحثونو باعث گرځېدلي شي.
ډبرو علماوو پر دې موضوع بحث ڪري
دي.

يوه ډبره تصادفي پېښه دا ده، چې په
دې مسئله په همدې وروستيو وختونو ڪي
يو ڪتاب هم چاپ شو. د دې ڪتاب ليکلو
ديارلس ڪاله وخت نيولي دي. مشهور
تاريخپوه مري ڪينډال دا ڪتاب په فرانسه
ڪي ديولسم لويي په هڪله ليکلي، چې
په مړينه يې پنځه سوه ڪاله تېر شوي
دي. لويي هغه پاچا و، چې مرگ يې نه
غوښته او ډبره زياته هڅه يې وکړه، چې
د ژوند موده يې وغځېري.

د ماؤ، ټيټو او فرينکو په څېر لويي
پاچا د يوه داسې قوم په جوړونه ڪي لوي
لاس درلوده، چې مرکزي حکومت يې
ډېر زيات پياوړی و. او د ده له مړينې
وروسته يې قوم د انتشار او کورنيو جگړو
په برخليک اخته ڪېدلي شوي. لويي په
دې خبره ډېر ښه پوهېده، هغسې چې
زموږ د زماني رهبران پوهېري او د ورته
مسايلو لپاره حل لاري هم ورته وي. په

به څوک د مرگ نوم نه اخلي. خو په
شپېته ڪلنۍ ڪي پوه شو، چې هېڅ څوک
هم مرگ ته ماتي نه شي ورکولي

د اسپانيې ديكتاتور فرينکو له څو
ورځي ناروغۍ وروسته بالاخره له دې نړۍ
نه سترگي پټې ڪړې. اوس دغه ډول دوه
رهبران پاتي دي. يو د يوگوسلاويه
مارشل ټيټو او بل د چين ماؤسي تنگ. د
دواړو عمر له ٨٠ کلنۍ اوښتي دي.

د دې لپاره چې د فرينکو د ژوند موده
وغځوي، د اسپانيې ډاکټرانو شپه ورځ
خورا ډبرې هڅې وکړې او له دې ځايه
په طبي حلقو ڪي ډېر تود بحث را پورته
شو، چې هغه مهال چې د طبيعي قوانينو
له مخې د ده ټول حواس له کاره لوېدلي
وو، نو آيا څو اوونۍ دمخه يې لا بايد د
مرگ غېږي ته سپارلي وای؟ آيا د
ډاکټرانو دا کار سم و، چې د طبي مرستو
په مټ يې د يو څه وخت لپاره او له
جسماني پلوه د ژوندي ساتلو لپاره د
فرينکو د حرارت درجه يو څه منجمده
کړې وای؟ بله دا چې آيا دا خبره له
اخلاقي پلوه پر ځای ده، چې د يوه قوم د
رهبر د ژوند موده په مصنوعي ډول

وختونه به يې خپل ځان ور ټول کړی او په څوکۍ کې به په ډېر خوار حالت کې پروت و، مخې ته يې ښکلی باغ و او د خپلې ماڼۍ له بام نه به يې د دې باغ نندارې کولې.

سره له دې چې دی له جسماني پلوه کمزوری شوی و، خو د خپل قوم ژوند او مرگ د ده په لاس کې و. دی به په دې فکرونو کې و، چې خپل ولس څرنگه په دې پوه کړي، چې دی تر ټولو ستر واکمن دی. د ده لويه اندېښنه دا وه، چې د واک په هوس کې يې کوم امير يا درباري را ونه پرځوي او اقتدار ترې ونه نيسي او خپلې وروستۍ ورځې د يوه لېوني بوډا غوندې پرې تېرې نه شي.

په خپله زړبودي کې لويي هر کس ته د شک په سترگه کتل. په خپلو پخوانيو نوکرانو هم شکمن شو، ټول يې لرې کړل او په ځای يې غيرملکي نوکران وگمارل. او بيا يې دوی او هغه قومندانان هم تل بدلول را بدلول چې د خپلې ساتنې لپاره يې گمارلي وو. ده به هغوی ته ويل، چې «د واک او اقتدار تغيير ډېر زيات خوښېږي.» دی نور د دولتي چارو لپاره

اته پنځوس کلنۍ کې په لويي د فلج حمله راغله. اوس دی پوه شو، چې تر ډېره پورې به خپله ساه ونه شي ساتلې. په دې چې د ده په کورنۍ کې يوه پاچا هم خپله شپيتمه کليزه نه وه نمانځلې.

لويي په يوه خوندي کلا کې په امن او سکون سره استوگنه پيل کړه. ده يوې ماڼۍ ته پناه يووړه او دلته يې ډېرو کمو خلکو ته د ورتلو اجازه ورکوله. له ماڼۍ ته ورغلو لارو نه يې تارونه را تاو کړل او د ماڼۍ شاوخوا ته يې خندقونه وکيندل.

څلورېشت غشي ويشتونکي به په ډبرينو دېوالونو ناست و، څوکيداري به يې کوله او امر ورته شوی و، چې هر څوک له اجازې پرته ماڼۍ ته د ننوتلو جرأت وکړي، نو له منځه دې يې يوسي. په دې سربېره څلور سوه اس سپرو به شپه او ورځ په سيمه کې گزمه کوله. د ماڼۍ دننه لويي په ډېر عيش او عشرت سره خپل ژوند تېراوه. په خونه کې يې ښکلي انځورونه را ځوړند و. تکړه هنرمندو به په خپلو سندرو د ده زړه خوشاله ساته. په لويو لويو قفسونو کې ساتلي سپي او مرغان يې ډېر زيات خوښ و. ډېری

به يې راوړي وو، له هغو سره خبرې اترې وکړي. خو دی پوهېده، چې په ټوله اروپا کې يې د دغې خريدارۍ په اړه مجلسونه تاوده دي او دا په دې معنا وه، چې دی لا هم ژوندی دی.

د خپلې روغتيا ښې ساتلو ته لويي دومره ارمانجن و، چې امر يې کړی و، چې د ده په مخکې به څوک د مرگ نوم نه اخلي. د ده شخصي طبيب د ده لپاره د نوکر غوندې کار کاوه او د پاچا ډېر زيات خوښ و. دې طبيب ته به يې د مياشتې لس زره طلايي کراؤن ورکول. په دې وخت کې د جگړې په ډگر کې يوه پوځي افسر په څلورښتو کلونو کې هم دومره پيسې نه شوی گټلی. که کوم کس د ده د ژوند موده د يوې ورځې لپاره هم غځولی شوی، نو دی دې ته هم آماده و، چې خپله ټوله خزانه ترې قربان کړي. په ۲۳ جولای ۱۴۸۳ء کې چې د ده شپيتمه کليزه رانږدې شوې وه، دی لا ډېر اندېښمن و. دا مهال دی دومره کمزوری شوی و، چې په ډېرې سختۍ سره به يې خپله مړۍ خولې ته پورته کولی شوی.

ډېر زيات زور و. او دا فکر به ورسره و، چې ممکن له ولس به نه يې دا خبره هېره شي، چې دی تر اوسه پورې ژوندی دی. د ده هم مهالي مؤرخ ليکلي دي، چې «لويي د دې لپاره چې ځان واکمن وښيي، له هرې لارې نه استفاده کوله. افسران به يې له دندې گوښه کول، د هغوی په ځای به يې نوي افسران ټاکل. د چا به يې تنخوا ور کمه کړه او د چا به يې ور زياته کړه. او خپل ټول وخت به يې د افسرانو په ټاکلو او د هغوی د دبدبې په کمولو کې تېراوه.»

خو پر دې ټولو کارونو يې هم بسنه نه کوله. يوولسم لويي ډېر لوی ښکاري و او له حيواناتو سره يې ژوره علاقه وه. ده د اسونو او سپيو لپاره ټولې اروپا ته خپل استازي استولي وو او د بازار له نرخ نه يې هم په لوړ نرخ اخیستل، او په دې ډول يې د اټاليې، سويډن او جرمني اسونه او سپي خپل دربار ته راوړي وو. کله به چې دغه حيوانات مانی ته را ورسېدل، نو خپلې روغتيايي کمزوري به د دې اجازه نه ورکوله، چې ننداره يې وکړي. يا هغه خلک چې دغه حيوانات

ارمانجن و، چې د خپلې خزانې وزيرته يې امر كړی و، چې د دې جوگي لپاره په مالتو رانيولو كې كه د هېواد ټوله خزانه هم لگېږي، بيا دې هم ترې نه درېغوي. په لويي يو ځل بيا د فلج حمله راغله او په ٣٠ اگست يې له دې دنيا نه كډه وكړه. په وروستيو شېبو كې د ده له خولې بيا هم همدا خبره ووتله، چې «زه خو دومره ناروغ نه يم، څومره چې خلكو فكر كړی.»

د فرانسوي ولس په حافظو كې به دا خبره تر دې دمه ژوندۍ پاتې وي، چې په اپريل ١٩٧٤ء كې چې كله ولسمشر جارجز پومپيدو د سرطان له ناروغۍ نه له دې نړۍ سره مخه ښه كوله، نو هغه هم په خپله وروستۍ وينا كې يې ويلي و، چې «زه خو دومره ناروغ نه يم، څومره چې خلكو فكر كړی.»

او څو ورځې وروسته يې له نړۍ نه سترگې پټې كړې. بالاخره يوولسم لويي هم پوه شو چې هېڅ څوك هم مرگ ته ماتې نه شي وركولی. (ماخوذ)

يوه ورځ يې په سر كې فكر ورتاو شو. زرگونه طلايي سكې يې د جرمني، روم، نيپلز كليساوو او مذهبي مشرانو ته ورووېشلې. بيا يې درې لويې كښتۍ خپلو بهترينو كپتانانو ته وركړې او يوې جزيرې ته يې واستول، چې د ده لپاره لوی لوی كيشپونه راويسي. ده ته چا ويلي و، چې دغه بحري كيشپونه يو ډول ژوند بښونكي خواص لري.

د ده په ياد و، چې د فرانسې پاچاهانو ته د تاجپوشي په وخت كې د يو ډول كريمو نښان په تندي وركوي. دا متل و، چې دغه كريم په ٤٩٦ء كې د پخوا زمانې يوه پاچا ته كوترې وركړې و. او دغه كوتره د پاچا له مرگ نه څو ورځې مخكې د ده طلايي پنجرې ته را رسېدلې وه. لويي له ټولو ممكنه مذهبي لارو هڅه وكړه، چې تر ډېره پورې ژوند وكولی شي. بالاخره د نيپلز له يوې سيمې نه يې يو جوگي په دې هيله مانی ته راوغوښته، چې د ده دعا او عبادتونه به گټه ورته ورسوي. خو د جوگي ټولو هڅو هېڅ گټه هم ونه كړه. مگر لويي د دې لپاره چې هغه جوگي له ځان سره وساتي، دومره

شهاب ثاقب

پر ۱۳ نومبر ۱۸۳۳ کال کې د شمالي امریکا په ختیځه سیمه کې خلکو ولیدل، چې له نیمې شپې نه تر سهاره پورې شهاب ثاقب را ورېدل. د دغو ستورو شمېر شاوخوا دوه لکه اټکل شوی و. په سترگو خو دغه ډول مشاهده ډېره نادره خبره ده، مگر د دورینونو په مټ داسې ښکاري، چې له دې نه د لویو ستورو باران هم زموږ پر ځمکه ورېږي. د یوه اټکل له مخې هره ورځ شاوخوا یو تریلیون ستوري له اسمانه را خوشي کېږي، چې شاوخوا دوه کروړه د ځمکې فضا ته را ننوځي. د دغو ستورو سرعت د توپک له مرمۍ نه سلگونه چنده ډېر وي. یانې شاوخوا په یوه ثانیه کې ۲۶ میله په سرعت سره حرکت کوي او کله نا کله یې سرعت په ثانیه کې ۵۰ میلو ته هم رسېږي.

شهابي ستوري يا خو په سمندرونو کې لوېږي او يا له ښارونه نه ډېر لرې په ځنگلونو او دښتو کې غورځېږي. دا چې د نړۍ په مختلفو برخو کې داسې لوی کاني موندل شوي دي، چې په غارونو کې پراته وو، نو فکر کېږي، چې دا کاني له اسمانه را وړېدل دي. په دې شهابي کانيو کې يو په ميري زونا کې هم ليدل شوی، چې وزن يې ۶۴۵ پونډه دی. دا کاني چې په ځمکه غورځېدلی، نو يوولس فته په ځمکه کې خښ شوی. دغه راز په دې ځای کې د شپږ دېرش نيم تته يوه اوسپنيزه توده هم موندل شوې. دغه توده هم همدغه ډول له اسمانه راغورځېدلې ماده گڼل کېږي.

په ځمکه غورځېدلی او مور به ورته لاس تر زڼې ناست و او هېڅ به موهم نه شو کولی. او له ټولې ځمکې نه به يې د اوږو غلبل جوړ کړی و. د سپورمۍ په سطحه باندې چې ډېر زيات غارونه ليدل کېږي، ويل کېږي، چې دا د همدغسې شهابي ستورو د بمبارد له امله رامنځته شوي دي.

د ځمکې په خوا راتلونکي ځينې شهابي ستوري داسې هم دي، چې حجم يې ډېر لوی دی او له همدې امله سوځېدلی نه شي او په ځمکه غورځېږي. دا چې د ځمکې درې برخې اوبه دي او د وچې ځمکې ډېره برخه ځنگلونه او بيابانونه دي او له انسانانو نه خالي دي. نو دغه احتمالي

د ځمکې شاوخوا د هوا يو پور د پوښ په شکل له ټولې نړۍ نه را چاپېر دی. د دې پوښ ابتدايي لوړتيا شاوخوا شپږ ميله ده. د دې غلاف له امله شهاب ثاقب ستوري زموږ ځمکې ته نه شي را رسېدلی. بلکې د هوا له پاسنۍ سطحې سره تصادم کوي او له دې سطحې سره د سولېدلو له امله دومره تودوخه توليدوي، چې شهاب ثاقب همالته په فضا کې اور اخلي او له منځه ځي. همدغه د سوځېدو رڼا ده، چې مور يې د ماتو ستورو په شکل وينو. د همدغه تصادم له امله شهاب ثاقب ذره ذره کېږي او په هوا کې خپرېږي. که د هوا دغه غلاف نه وای، نو شهاب ثاقب به په ډېر شدت سره

بلاغت ڇه ڏي؟

عبدالله بن المقفع (۱۴۲ - ۱۰۶ هـ) د خپلې زمانې ډېر لوی اديب و. په فارسي او عربي ډواړو ژبو کې يې بې ساری لاس درلود. ده د بلاغت په تعريف کې ويلي و، چې «بلاغت دا دی، چې که ناپوه يې واورې، نو گمان ورشي، چې دغه ډول بشکلی ليک خو زه هم کولی شم.»

سوال او ځواب

سوال: ځينې خلک وايي، چې د مسلمانانو لويه مسئله د کلتوري تحفظ مسئله ده. په دې اړه ستاسو نظر څه دی؟

ځواب: د کلتوري خونديتوب خبره چې کوم خلک کوي، لويه تېروتنه کوي. حقيقت دا دی، چې مسلمانان خپل بېل کلچر نه لري، چې ساتنې ته اړتيا ولري. هغه شی چې بايد ساتنه يې وشي، هغه دين او اخلاق دی، نه کلچر.

دغه ډول خبرې له دې امله را پورته کېږي، چې خلکو د مسلمان اصلي حيثيت هېر کړی دی. د مسلمان اصلي حيثيت د داعي او پيغام رسوونکي دی. د داعي مقصد د دې تقاضا کوي، چې له خپل مدعو سره کلتوري يو رنگي ولري، نه کلتوري بېلوالی. کلچر د جامو، ژبې او کړو وړو مجموعې ته ويل کېږي. که په دې برخه کې داعي او مدعو له يو بله فرق ولري، نو په ډواړو کې مينه او نږدېکت نه پيدا کېږي او چې مينه او نږدېکت نه وي، نو اورېدونکی به نه د ويناوال خبرو ته غوږ ونيسي او نه به پرې غور وکړي.

د داعي او مدعو د دې نازکې اړيکې له امله به پيغمبران له هغه قوم نه ټاکل کېدل، چاته به يې چې بلنه ورکوله. پيغمبر به په هماغه ژبه خبرې کولې، چې د مدعو قوم ژبه به وه. تر دې چې ځينو خلکو غوښتنه وکړه، چې پيغمبر بايد پرېسته وي، نو الله تعالی وفرمايل، چې که موږ پرېسته هم در استوو، نو هغه به هم ستاسو غوندې د انسان په بڼه در لېږو او پيغمبر به هم هماغه جامې اغوندي، چې تاسو يې اغوندي. (انعام سوره - ۹)

د اسلام په ابتدايي زمانه کې د مسلمانانو کلچر هماغه و، چې د نامسلمانانو و. د هغوی په منځ کې فرق او اختلاف د عقيدې او عمل له مخې وو، نه په معاصره اصطلاح کې مازې د کلچر له مخې. پای

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**